

דין וחסד

"הם חזרו לירושלים" בשמחה גדולה"

הצעה להגשמה חיה של ייעוד הכנסייה
בארץ הקודש

איגרת פסטורלית

אפריל 2026

LPPRESS
JERUSALEM

בית דפוס של הפטריארכיה הלטינית - ירושלים
בית ג'אלא - 2026

תוכן העניינים

חלק א'

קריאת המציאות: בחינת ההווה

חלק ב'

ייעוד: חלום האלוהים הקרוי ירושלים

חלק ג'

השלכות פסטורליות

סוף דבר

בחזרה לירושלים

Prot. (1) 1085/2026

"הם חזרו לירושלים בשמחה גדולה"

הצעה להגשמה חיה של ייעוד הכנסייה
בארץ הקודש

יקירים,

האדון ייתן לכם שלום!

בשנים אלה של שירותי הפסטורלי פניתי אליכם, כנסיית ירושלים האהובה שלנו, בשלל דרכים: בדרשות, באיגרות קצרות, ומעל הכול, במהלך ביקורים פסטורליים. ביקורים אלה במיוחד היו רגעים של מפגש ושל שיתוף עם הקהילות שמעצבות את חיי הכנסייה המקומית, כמו גם את חיי שלי. הם אפשרו לי להכיר את ההגמוניה שלנו באופן עמוק יותר, והעניקו ביטוי מוחשי לאחדות הרועה עם צאן מרעיתו, שהיא המכוננת את יסודות חיינו ככנסייה.

אבל בשנים האחרונות נקלענו לעוד מלחמה טרגית, עם כל השלכותיה לחיי היום-יום שלנו. היא חייבה אותנו לחשוב מחדש על הדרכים והנסיבות של שירותנו, שירות שהשתדלתי להתמיד בו כמיטב יכולתי. התקופה הדרמטית שבה אנו חיים חייבה את כולנו לעסוק באופן נמרץ יותר בשירות העניים, בהקעה של עוולות, בנוכחות בשטח, ומעל הכול, בתפילה ובהקשבה לדבר האלוהים תוך חתירה מתמדת לאחדות ולאמת בעומדנו לפניו ולפני כל אח ואחות.

לאור כל המתרחש – והשפעותיו בעבר ובעתיד על חיי כנסייתנו – אני חש צורך להציג דברים מעמיקים יותר ומחשבות מלאות יותר, ולשם שינוי – גם ארוכות בהרבה. על כן, איגרת זו לא נועדה לקריאה חפזת או חלקית, וגם אין להשתמש בה בתור פרשנות פוליטית. מוצע לקרוא בה לאט וטיפין טיפין, ככלי להבנה ולקידום של שיח ומחשבה מעמיקה בהקשרים הכנסייתיים שלנו, בקהילותינו, במנזרינו, ובמשפחותינו. היא לא נועדה להציע תשובות מיידיות או פתרונות טכניים, אלא לעזור לכל אדם לחשוב כיצד לחיות את אמונתנו הנוצרית בארץ הזו היום, לאור הבשורה הנוצרית.

קשה לי להגביל את עצמי לאמירות השגורות בנוגע לאירועי השעה, שתכופות רודפים זה את זה, לאמירות שהן כמעט זהות בנימתן ובתוכנן. אני חש צורך דחוף לומר דברים אמיתיים ואולי משמעותיים יותר עבורנו. למעשה, סבלנו המשותף בתקופה זו אינו מתיר לנו להגביל את עצמנו לדברים מיופים, מופשטים – ולכן בלתי אמינים, וגם לא להסתפק בעוד סבב של ניתוחים וגינויים.

ניתוחים וגינויים כאלה התפרסמו בהזדמנויות שונות, וכבר אמרנו די על כך, במילים ובמחוות. הם עדיין נחוצים, ואי אפשר שלא להשמיעם, אבל לא הם שיפתחו עבורנו אופקים של אמון. על אף שישנם מחוץ לקהילתנו מי שמזדהים עם הערכות כאלה, לא די בהן. לאמירות כאלה צריכה להתלוות חשיבה על מה האלוהים דורש מאיתנו ברגע הזה. יתר על כן, עלינו לשאול את עצמנו כיצד נוכל להביא את אמונתנו לידי ביטוי חי בנסיבות המורכבות הללו. זו שאלה המלווה את כהונתי כרועה: כיצד נוכל אנחנו, כנוצרים, כקהילה, לנווט בתוך הסכסוך הזה – הפוליטי, הצבאי, הרוחני – סכסוך שיימשך עוד שנים? הסכסוך הזה הוא חלק בלתי נפרד מחיי הכנסייה, כפי שהוא חלק בלתי נפרד מקיומנו היומיומי. לרוע המזל, הוא הפך גם לחלק מן התרבות של הארץ הזו. על כן, הסכסוך אינו דבר שיש לגבור עליו, אלא הוא הזירה שבה נקראת כנסייתנו לממש

את שליחותה הייחודית כקהילת המאמינים במשיח. בארץ זו, שבה קווי המתאר הזהותיים נשמרים מכל משמר, קיומנו הנוצרי חייב להעיד על אורח חיים מסוים, גם בעיצומו של סכסוך, וחייב למצוא ביטוי נראה לעין ובר זיהוי בדברינו ובמעשינו. אנחנו נקראים להציע פרשנות לתקופה מנקודת מבט נוצרית, פרשנות שתאפיין אותנו כנוצרים באופן מובהק ומזוהה.

באיגרת זו אבקש לנסות להשיב לשאלה זו. ככל ניסיון לסינתזה רוחנית, זהו פרי עמל מפרך – של מחשבותיי ותפילותיי, ושל מה שהבשיל בי לאורך השנים. מובן שאין זו סינתזה מושלמת. יש להבינה כהצעה ראשונית למחשבה שתבשיל עוד עם הזמן, שתלטש ותשלים את עצמה, במיוחד באמצעות דיון, ואפילו ויכוח במקרה הצורך, עם אחרים המבקשים לפתוח בעצמם בניסיון דומה של סינתזה וקריאה מחודשת במציאות שלנו. התנאי היחיד לחילופי דברים כאלה הוא שנוגע כולנו בידי השאיפה הפנה לנסות להבין מה מבקש אלוהים מכל אחד ואחד מאיתנו. אני גם מכנס כאן יחדיו, באופן שיטתי ומסודר, את מה שכבר הצגתי בשנים האחרונות, חלק פה חלק שם, בהזדמנויות שונות.

מחשבותיי ייסובו על הסמל המקראי של העיר – ובפרט של העיר ירושלים. דימוי זה של העיר הוא רווח ומוכה. הוא מסמל דו קיום ויחסים, אזרחיים ודתיים כאחד. לא נתמקד בתפישה כללית של העיר אלא בירושלים כמייצגת מודל אידיאלי, ונביא בהקשר זה פסוקים מכתבי הקודש. אנחנו כנסיית ירושלים, ועיר הקודש אינה רק מיקומו הגיאוגרפי אלא גם ליבה הרוחני של קהילת הכנסייה שלנו. המקום הוא שמשמר את לב אמונתנו – הלוא הוא הגאולה. ירושלים, אם כך, היא גם המקום הגיאוגרפי והרוחני המשמר את זהות הכנסייה שלנו, היא המרכז שאליו אנו שבים כדי למצוא את ההשראה הנחוצה לתקופה זו. לכנסייתנו פנים רבות, המבטאות את עושר הטקסים והמסורות שלה. מראשיתה ועד היום, היא הייתה כנסייה רבגונית במהותה, לאור זאת שירושלים היא

אם כל העמים. מצד שני, במשך מאות שנים הייתה לה תצורה מובהקת, ככנסייה שטבלה בראש ובראשונה בתוך מרחב תרבותי ערבי. מבטנו על האירועים שאנו חווים נפתח, אם כך, בכנסייה זו, הפרושה על פני שטח עצום. זהו מבט אשר דווקא משום שהוא מושרש בארץ הזו, שואף לחבק ולהכיל את כלל תושביה.

למעשה, בעיר הקודש יכולה כל קהילה בפני עצמה להכיר את עצמה – מן הפארוכיה הקטנה ועד המאוכלסת ביותר בירדן, מחיי הקהילה התוססים בקפריסין ועד למאמינים דוברי העברית בישראל, מן הפארוכיות למודות הסבל בפלסטין ועד אלה הנוכחות והמושרשות בישראל, מן המהגרים ומבקשי המקלט ועד כל שאר המציאויות המגוונות בהגמוניה שלנו. ירושלים היא המודל הרוחני המאחד את כנסייתנו, על אף שאנו פזורים על פני מגוון רחב כל כך של שטחים ומצבים פוליטיים.

האיגרת בנויה משלושה חלקים: הראשון פותח בהערכתי לגבי מצב המבוכה הנוכחי. בטרם נעסוק באידיאלים, חיוני שנעגן את עצמנו כראוי במציאות כפי שהיא, תוך הכרה בנוכחותו הפעילה של אלוהים במציאות הזו.

בחלק השני אבקש לשתף בחזון לקהילתנו, ששואב את השראתו מפתבי הקודש ומעוגן בהם, וקשור במדויק בירושלים.

החלק השלישי יבקש לתרגם את החזון הזה לכלל השלכות פסטורליות עבור קהילתנו הכנסייתית, תוך התייחסות לפעילויות של הפארוכיות, המשפחות, בתי הספר, והמוסדות שלנו.

כאמור, איגרת זו היא פסטורלית בעיקרה: היא אינה מכילה שיקולים וניתוחים בעלי אופי פוליטי טהור. היא "פוליטית" רק במובן רחב יותר, מבחינה זו שהיא נוגעת לקיומנו הנמשך כנוצרים בפוליס, כלומר לקיומנו הנמשך בעולם הממשי שלנו ובעירנו ירושלים, תוך התכוונות מתמדת אל עבר הפוליס האמיתית והמכרעת, הלוא היא ירושלים השמימית.

חלק א'

קריאת המציאות: בחינת ההווה

בטרם נעסוק בשליחותנו כמאמינים, עלינו להישיר מבט כן להקשר שבתוכו אנחנו נקראים לחיות. אם ברצוננו להשיב באופן קונקרטי לשאלה שתלווה אותנו לאורך האיגרת הזו – כיצד נוכל להתייבב כנוצרים בתוך מצב הסכסוך הזה? – צריך אפוא לפתוח בתיאור המציאות שבה אנו מוצאים את עצמנו.

במציאות מורכבת כשלנו, כל ניסיון לסינתזה נדון להיות חלקי מטבעו. אני מקבל עליי את הסיכון הכרוך בכך.

אין בכוונתי לשחזר כאן את מהלך האירועים, אלא רק לעמוד על משמעותם ההיסטורית. אירועי ה־7 באוקטובר 2023 והמלחמה בעזה נשאו משמעות שונה והרסנית עבור כל אחד משני העמים החיים בארץ הזו. עבור הפלסטינים, האירועים הללו מייצגים עוד שלב דרמטי בהיסטוריה ארוכה של השפלה ועקירה. עבור הישראלים, לעומת זאת, האירועים הללו מייצגים משהו חסר תקדים, אלימות שמהדהדת את הזוועות שאירעו באירופה לפני שמונים שנה. מבלי להיכנס לדיון הזה, המצוי מחוץ לגדרי הנושא שלנו, נרצה לציין רק ש־7 באוקטובר ומלחמת עזה נחשבים היום קו פרשת מים שחתם עידן אחד והשיק אחר, ועשה זאת בדרך הנוראה ביותר האפשרית.

במובן זה הושלכנו אל תוך "אחרי" שאנו מתקשים להבין, אבל שאפשר כבר להבחין בקווי המתאר שלו.

מה שאנו חווים איננו סכסוך מקומי בלבד, אלא הוא סימפטום של משבר עמוק בהרבה, של שינוי פרדיגמה גלובלי. במשך עשרות שנים, הקהילה

הבינלאומית, ובפרט העולם המערבי, האמינו בסדר בינלאומי שעוגן בכללים, באמנות, ובשיתוף פעולה רב־צדדי. לא בלי שמץ צביעות, הקהילה הבינלאומית הכריזה שהמשפט הבינלאומי, אמנות ז'נבה, והחלטות האו"ם הם כלים חיוניים אם גם בלתי מושלמים להסדרת הדו־קיום בין עמים ולהגנה על החלש ביותר מפני חוק האגרופ. היום, נדמה שנפקחו עיני הכול לחולשת המערכת הזו, שהראיה לה היא הכישלון בניהול הסכסוכים הללו. בישראל ובפלסטין, מסיבות שונות ומנוגדות, האמון במערכת הזו התפוגג זה מכבר.

אנחנו עדים להסתמכות מחודשת על שימוש בכוח כאמצעי מכריע לפתרון סכסוכים, שימוש שהולך ומצטמצם באופן כמעט בלעדי לצורותיו האלימות והצבאיות, וזאת על חשבון כל שאר הנתיבים המבוססים על חוק, דיאלוג, ואחריות כלפי אזרחים. המלחמה נעשתה למושא סגידה עבור כת של עובדי אלילים: איננו מתיישבים עוד לשולחן כדי למנוע סכסוך בכל מחיר, אלא רואים במלחמה חלופה אפשרית או אף בלתי נמנעת. הפגיעה באזרחים אינה נראית עוד כנזק אגבי, אלא נזקפת לחובת סירובו של האויב להיכנע; לחלופין, האזרחים עצמם נתפשים כאמצעים להשגת יעדי המלחמה. המלחמה הופכת לתכלית עצמאית. חלק מן המעצמות, שפעם הציגו עצמן כערבות לסדר הבינלאומי, חושפות היום פנים אחרים: הן בוחרות צדדים, ולא משיקולים של צדק, אלא מתוך אינטרסים אסטרטגיים וכלכליים משל עצמן. מוסדות רבים – אזרחיים, פוליטיים, ודתיים – נותרים אפוא כצופים מן הצד, שותקים וחסרי אונים, אל מול עלייתו של האי סדר הגלובלי החדש הזה.

הגיון ההרתעה כאמצעי ביטחון, הפנייה לשימוש בנשק ובכוח לניהול סכסוכים, ועצם מושג ההגנה, מעוררים היום שאלות אתיות ופוליטיות כבדות משקל: הלגיטימיות שלהם, אופני השימוש בהם, העלויות הכלכליות והחברתיות, ההשלכות הממשיות עבור האוכלוסייה האזרחית, ועוד שאלות רבות אחרות.

לשאלות אלה יש להוסיף מרכיב שאין להתעלם ממנו: מצפונם האזרחי של העמים, שהבשיל לאורך זמן, ושנטבע בו חותמם העמוק של ערכי כבוד האדם, קדושת החיים, וזכויות היסוד. המורשת המוסרית הזו, שכיום חקוקה בליבן של חברות בנות ימינו, קוראת תיגר על כל בחירה פוליטית וצבאית, ומציבה גבולות ברורים לשימוש בכוח.

תולדות הארץ הזו, הרצופות סכסוכים קדומים ונשנים, גם מלמדות אותנו שאשליה היא לחשוב שהכוח לבדו, ואפילו כוח הנדמה חיוני בטווח הקצר, יכול לספק פתרון ארוך טווח. כאשר הכוח הופך לשפה יומיומית ולקריטריון מכריע, הוא מלבה בסופו של דבר מערבולת של אלימות שקשה מאוד לקטוע אותה.

האלימות הזו מותירה אחריה פצעים עמוקים: הרס חומרי וקרעים מוסריים שמכבידים על הדורות הבאים. על כן, מבלי להתעלם ממורכבות הבחירות העומדות בהכרח בפני הרשויות, אי אפשר שלא להזכיר שהכוח אינו יכול להיות האופק הסופי, וגם אינו יכול לשמש תשתית לבניית עתיד של שלום.

התקשורת ממלאת היום תפקיד מרכזי יותר מאי פעם. מצד אחד, היא הצוהר שדרכו אנו מקבלים מידע ממקומות שאחרת אינם נגישים לנו. מצד שני, היא הפכה לכלי המועדף להפצת נרטיבים שתכופות הם מתנגשים ושיותר ויותר קשה לאמתם. בסכסוך כמו זה הנוכחי, המלחמה ניטשת לא רק בשטח אלא גם באמצעות מילים ותמונות: כל תצלום, כל סרטון, כל כותרת, יכולים להפוך לנשק. ישנה סכנה אמיתית שנאבד את דרכנו, שלא נוכל עוד להבחין בין אמת לשקר, בין דיווח חדשותי לתעמולה.

פרט לכל אלה ישנו מרכיב נוסף, שאולי הוא אף חדש ומטריד יותר. המלחמה הנמשכת העלתה שאלות אתיות נוספות שלא התכוננו אליהן. בפרט אני חושב על השימוש בבינה מלאכותית בפעילות מלחמתית. כבר

לא מדובר רק בכלי נשק מתוחכמים יותר ויותר או ברחפנים הנשלטים מרחוק: אנחנו נכנסים לשלב שבו אלגוריתמים בוחרים מטרות, מקבלים החלטות שעד לא מכבר היו נחלתם הבלעדית של בני אדם. מה קורה כאשר מכונה מחליטה מי יחיה ומי ימות? איזו אחריות נותרת לאדם? אלה שאלות חדשות שעדיין אין לנו תשובות עבורן, אבל שכבר איננו רשאים להתעלם מהן.

אין בכוונתי להתעמק בשיקולים המורכבים הללו, אלא רק להדגיש שהעידן החדש הזה גם מעורר שאלות חסרות תקדים, שבמוקדם או במאוחר נצטרך לשקול אותן בכובד ראש. יש לומר שמשברי הרב־צדדיות והמוסדות, כמו גם כל התהיות החדשות הללו, אינם הפשטות אינטלקטואליות, המנותקות מהוויית חיינו. יש להם השפעה ישירה על חיי הקהילה שלנו; הם המסגרת שבתוכה התרסקו חיי היומ־יום שלנו בשנים האחרונות, תוך גרימה של סבל תהומי. שאלתי את עצמי לא פעם, לדוגמה, כמה בני אדם נהרגו במלחמות האחרונות הללו בארצנו עקב "החלטה של אלגוריתם"? על רקע זה עלינו לבחון את הוויית החיים בהגמוניה שלנו.

מבלי להתיימר להתייחס לכול, ננסה לעשות סדר כלשהו בהשלכות הכאוס הזה על חיי כולנו, באמצעות קיבוץ ההשלכות הללו לחמישה תחומים מרכזיים:

1. פרימה של קשרים: כאב, שנאה, ואי־אמון

השבר הראשון הוא קריעת המארג של יחסי האנוש. הכאב – תחושה שתמיד ראויה לכבוד – הכה שורש בנפשותיהם של אנשים רבים מדי.

לנוכח הטרגדיות והעוולות של ימינו, תחושה של קורבנות היא תגובה רווחת ביותר. כולם נוטים לראות במצוקתם שלהם מצוקה ייחודית ומוחלטת. גישה זו מקשה להכיר בהוויית החיים של האחר, וטובעת

חותם עמוק באופן שבו יחידים וקהילות חווים ומפרשים את המתרחש סביבם.

אבל יש להכיר בכך שחויית הקורבנות עשויה לשאת משמעויות שונות, בהתאם לנסיבות. יש המאבדים את חייהם בעודם בד' אמות של ביתם, ואחרים נהרגים מתוך מעורבות ישירה בלחימה. יש הרואים את בתייהם נהרסים בהפצצה, ואחרים רואים באובדן הדרגתי של אדמתם, שנה אחר שנה. יש החיים תחת מצור, בלא מצרכים חיוניים כמו מזון ותרופות, ואחרים מתמודדים עם פחד מתמיד מפני מתקפות של טרוריסטים. כאב הוא כאב, ואין בכוונתנו לדרג את הסבל. אבל למרות הכבוד לנסיבות המגוונות ועל אף ההכרה במורכבותן, גם איננו יכולים להתייחס אל כולן כאל זהות. יש הבדל בין בעלי השררה לבין הכפופים לה, בין שולטים לנשלטים, בין מי שמחזיקים בנשק לבין מי שמאוימים בנשק, בין כובשים לנכבשים. האחריות שונה. ההכרה בהבדל הזה היא ביטוי של כבוד לצדק ולאמת.

השנאה חורצת תלמים עמוקים. אנחנו עדים לדהוּמניזציה מכאיבה של הזולת: כאשר הוא נעשה "אויב" ותו לא, הכול נעשה מותר. אלימות לא רק החריבה ערים ובתים, בני אדם ותקוות; היא צרבה את המצפון, הרעילה את השיח הציבורי, ועוררה תחושת בגידה, אפילו בנוגע לאידיאלים שבעבר האמנו שכולנו שותפים להם. היא יצרה מעגל של קורבנות הנאבקים בקורבנות אחרים, מאבק שלאורך זמן מקשיח את הנפש ומקשה יותר ויותר למצוא מסילות לפיוס.

החיים הפוליטיים והמוסדות האזרחיים נראים כמי שאינם מסוגלים לטפח חזון ארוך טווח שיציע אופקים חדשים, ותחת זאת מחריפים את המבוכה והספקנות בהקשר שנשלט בידי אי אמון. ולכן בקרב רבים – בפרט צעירים – גוברת הספקנות כלפי כל אפשרות של חיים משותפים וכלפי האמונה בהיתכנות של חלופה אמינה לסחרור הסכסוך והאי צדק.

מראשית המלחמה הורע המצב הכלכלי בכל מקום. היעדרם של צליינים הותיר מאות משפחות בלי עבודה. הסגר סביב השטחים הפלסטיניים שיתק משפחות רבות אחרות. קהילות מתקשות לתכנן את עתידן. צעירים אינם מתארסים, הם מתחתנים לעתים נדירות יותר, ואינם מביאים ילדים לעולם. מצוקת הדיור למשפחות אף היא הולכת ומחריפה. רבים נושאים עיניים אל מעבר לים וחולמים על עתיד רחוק מאדמתם. פצע ההגירה הנושן נפתח כעת מחדש, והוא עמוק יותר מאי פעם.

כאשר נדמה כי זעקת הסובל אינה מוצאת אוזן קשבת או אינה זוכה למענה, מתעררר הפיתוי לאבד אמון – בקהילות אמונה, שאמורות להשמיע את קולם של החלשים ביותר, ואפילו באלוהים.

עם זאת, אין זה הוגן לעצור בתיאור הקודר הזה של הבעיות שהמציאות חושפת בפנינו. דווקא בקו השבר הזה, בריק שננטש בידי הפוליטיקה והמשפט, ישנם עמותות, תנועות, וארגוני שטח שמעולם לא חדלו לפעול. הם אינם עושים זאת מתוך תחושת ייעוד נאיבית של קידום דיאלוג, אלא מתוך התעקשות נחושה לראות גם בזולת בן אדם. לא זה המקום למנות את כל הארגונים הללו, ואין כל צורך להפוך אותם לקדושים. יחד עם זאת, רסיסי האנושיות הקונקרטית הזו הם התשתית שממנה עשוי לצמוח פרויקט של חיים משותפים. אם וכאשר נקום מן ההריסות, הם אלה שיהיו אדריכלי הבנייה מחדש – הם ולא הארגונים הבינלאומיים הגדולים, השרויים במשבר. נפילת המערכת הבינלאומית לפחות השיבה את הנראות והכבוד למי שפעילות השטח שלהם מעולם לא נפסקה.

2. פילוג ופחד: פיתוי המובלעת

לפרימת הקשרים הזו נוספת תופעה מדאיגה: קיטוב גובר. לא רק הקיטוב המוכר לנו היטב בין ישראלים לפלסטיניים, אלא בתוככי המארג החברתי

של שני הצדדים. יותר ויותר אנשים ננעלים בקבוצות סגורות, במובלעות חברתיות שבהן נפגשים רק אנשים שחושבים אותו דבר, שדוברים אותה שפה, שחולקים את אותם פחדים. המגמה מחוזקת עוד בידי אלגוריתמים של רשתות חברתיות, המלעיטים את המשתמשים בעוד ועוד תוכן המאשר את הדעות הקדומות שלהם, מהדהד את עמדותיהם ומעמיק תהומות של אי אמון, פחד, וחשדנות בין קבוצות.

פחד ורדיקליזציה מייצרים פילוג והסתגרות. אנשים נסוגים אל תוך קבוצותיהם כמו לתוך מקלטים. הם מפסיקים להתרועע עם השונים מהם, עם מי שחושבים אחרת, עם מי שמשתייכים לקהילות אחרות, לאמונות אחרות, למחנות פוליטיים אחרים. נוצרות בועות מקבילות שאינן מתקשרות זו עם זו.

הקיטוב הזה הרה אסון משום שהוא מחלחל אל תוך האופן שבו כל קבוצה מכווננת את יסודות השייכות שלה – ברמה הלאומית, החברתית, והאישית. יותר ויותר אנחנו מגדירים את עצמנו באמצעות הניגוד: הננו מה שהזולת איננו. במשחק המראות הזה הזהות משתריינת, נעשית מתגוננת ובלעדית. כאילו אין עוד "אנחנו" שכולל את כולם, אלא הרבה מאוד קבוצות קטנות של "אנחנו" שמתנגשות זו בזו. כאשר ה"אנחנו" מצטמצם לזהויות לעומתיות, קל יותר לרדד את דמותו של הזולת ולקרוא אותו כמקשה אחת. אבל כל חברה מכילה קולות שונים ועמדות שונות, וכצעד ראשון והכרחי לשיקום היחסים יש להתנגד לפיתוי לראות בעמים שלמים גוש מונוליתי.

עם זאת, תחושת השייכות הקהילתית אינה יסוד שלילי בהכרח, משום שכל קהילה מאופיינת בצביון ייחודי, בשליחות מוגדרת, ובסגולות רוחניות משלה. זהו אוצר ראוי לשימור בפסיפס הייחודי של ארץ הקודש, ובתנאי שהאיכויות הללו לא יבואו על חשבון אחרים או יהפכו לכלי ניגוח.

מנקודת מבט זו, החיים הנוצריים, הנטועים בשורשים איתנים, ממחישים כיצד ההשתייכות יכולה להיות חזקה מבלי להיעשות קשיחה או מתגוננת, וכיצד עצם עומקה של הזהות מאפשר להיפתח לזולת. כך יכול ה"אנחנו" להיעשות מכיל שוב, ולאפשר להחזיק יחדיו זיקות שונות מבלי לצמצם אותן לזהויות לעומתיות.

3. תחושת אובדן: מילים שחוקות וטשטוש טובת הכלל

תחום המפתח השלישי הוא העמוק ביותר: אובדן נקודות הציון שאפשרו לנו למצוא את דרכנו. איבדנו אמון במילים מסוימות. "דו קיום", "דיאלוג", "צדק", "זכויות אדם", "שני עמים ושתי מדינות": המונחים הללו, אשר במשך שנים הזינו את השיח שלנו, נראים היום שחוקים וריקים מתוכן. כאשר אנחנו משתמשים בהם בקהילתינו, אנחנו פוגשים לעתים מבטים עייפים ומיואשים. לנוכח תמונות הזועה הנחשפות בפנינו מדי יום, הביטויים הללו נראים לנו ממש כמי ששייכים לעולם אחר. ואז אנחנו נותרים בלי מילים, ומתוך הדממה זועקת האלימות בשפתה האכזרית.

פרט לכך, המושג "טובת הכלל" איבד את משמעותו. אנחנו מתקשים להשיב על שאלות יסוד כמו: איזה סוג של חברה ברצוננו לכוון? מהו הטוב שהיינו רוצים לקדם יחדיו, מעבר לאינטרסים צרים?

בארץ הזו, נראה שהכול הקריבו את טובת הכלל על מזבח האינטרסים החד־צדדיים, אם כי בדרכים שונות. דומה שהכול חושבים רק על עצמם, על הישרדותם שלהם, על ביטחונם שלהם, בעיצומה של מלחמת קיום נצחית, בחזיתות שהולכות ומתרחקות.

אבל בסופו של דבר, המציאות מדברת בקול החזק ביותר. מציאות זו, הרבה מעבר למה שהיינו עשויים לחשוב, להרגיש, או להאמין, מזכירה לנו שנגזר עלינו למצוא דרכים לחיות יחדיו. אין ברירה אחרת. הארץ

הזו – ארץ מריבה אהובה – היא בית לכול: לישראלים היהודים ולערבים הפלסטינים; לנוצרים, ליהודים, למוסלמים, לדרוזים, לשומרונים, לבהאים, ולבני שאר האמונות. אלוהים הוא שהציב אותנו כאן. לנו הנוצרים, בפרט, יש מנדט מדויק: להיות מלח ואור בכל מקום שבו אנחנו נמצאים. ופירוש הדבר לא לוותר על יצירת הזדמנויות לאינטראקציה בין קהילות לאומיות ודתיות שונות, כי כאשר אין די במילים, נדרשים מעשים קונקרטיים.

4. האתגר הייחודי של ארץ הקודש: דיאלוג בין־דתי במשבר

היבט כואב נוסף נוגע ליחסים עם קהילות אמונה אחרות. הדיאלוג הבין־דתי – שהיה חלק מרכזי משליחותנו לאורך שנים – שרוי במשבר. אין זאת משום שהפסקנו להיפגש. אלא שמרחבי המפגש מושפעים מכל מה שתיארנו עד הנה: חשדנות, ייאוש, עייפות.

אנחנו נדרשים להתמודד עם נרטיבים היסטוריים שכביכול אין ליישב ביניהם, שבהם כל אחד מן הצדדים מנכס לעצמו את פרשנות האירועים. לא נוצרת תחושה של תמיכה והקשבה הדדית. זו אכזבה מרה, שמעוררת שאלות נוקבות.

המקומות הקדושים, שאמורים לשמש מרחבי תפילה, הופכים לשדות קרב זהותיים. כתבי קודש מגויסים להצדקת אלימות, כיבוש, וטרור. אני מאמין שחילול זה של שם האלוהים הוא החטא החמור ביותר של ימינו. מוסדות דת רבים נראים כמי שנותנים גושפנקה לסחף הזה במקום לבלום אותו ולהוקיעו, ומפגינים בכך את הידלדלותם הנבואית.

למרות כל זאת, עבורנו הנוצרים, דיאלוג איננו עניין של בחירה אלא צורך חיוני. ילדינו – נוצרים ומוסלמים כאחד – לומדים יחד בבית הספר, חולינו מטופלים באותם בתי חולים, ושם אין מבחינים ביניהם לפי אמונתם, בין שהם יהודים, נוצרים, מוסלמים, או בני כל דת אחרת.

לעניים שלנו יש אותם הצרכים. אין לנו עתיד בלי יחסים עם בני האמונות האחרות. אבל האתגר עמוק יותר: הדיאלוג הוא ייעודנו וגורלנו. הוא אחת הדרכים שבהן אמונתנו מבטאת את עצמה וניזונה.

5. פניה המרובים של כנסייתנו המקומית בתקופת המבוכה הזו

קהילת הכנסייה שלנו חיה בהקשר זה של אובדן דרך כללי. אנחנו כנסייה הפרושה על פני מרחבים מגוונים – ישראל, פלסטין, ירדן, וקפריסין – שלכל אחד מהם היסטוריה ודינמיקה משלו. המצב הפוליטי אינו אחיד, וגם אין הקשר פסטורלי יחיד. נסיבות שונות תובעות כולן את תשומת ליבנו. במורכבות זו טמון עושר רב אבל גם קושי גדול. היא כופה עלינו שלא להכליל, שלא לדבר באופן מופשט, ותמיד לזכור את פניהן החיים של הקהילות המתגוררות במקומות שונים. הדבר מחייב אותנו להקשבה מרובדת ולעשייה פסטורלית שיודעת להתאים את עצמה לצורכי כל אזור ואזור.

נביט כעת בפניה המוחשיים של כנסייתנו בתקופה זו, הקשה מנשוא:

בעזה, אחינו ואחיותינו חיים במצוקה קיצונית. הם חיו במשך שנים תחת הפצצות, בלי מים, בלי מזון, בלי תרופות. וכעת הם חיים בין ההריסות. איבדנו צעירים, זקנים, וילדים. אבל הפארוכיה של המשפחה הקדושה וארגון הקאריטאס היו ונותרו פני המשיח בתוך הזוועה. בכנסיות שהפכו למקלטים, מאות עקורים חולקים את חייהם אלה עם אלה.

בפלסטין, המצב מידרדר מיום ליום. כבר דיברנו על כך באריכות, ועדיין אין רגיעה באופק. כאן מוכרע בשקט, ובאופן מבני, עתיד הסכסוך הישראלי-פלסטיני. מעשי התוקפנות הנובעים מן הכיבוש הולכים ומסלימים, שלטון החוק נעדר באופן מוחלט, וההתנחלויות ממשיכות להתרחב. אם לא ייבלם הסחף הזה, עלול להתגבש מצב של כיבוש קבע, שיחתור תחת כל אפשרות של פתרון צודק ומוסכם. חוששני כי הדאגות

הללו והמציאות הזו יעצבו בהכרח את אופי המעורבות שלנו למשך עוד שנים רבות.

בישראל חיים אחינו ואחיותינו בהקשר שונה, אבל שאינו נטול אתגרים משלו: אפליה חברתית, אי־שוויון כלכלי, וביטחון מתרופף. פשיעה גוברת – שהיום כבר מפושטת באזורים שלמים וגובה מחיר דמים יומיומי של הרוגים ופצועים – מעוררת פחד נרחב שמעצים בקרב רבים את הפיתוי לעזוב את הארץ. החברה הישראלית שרויה בטראומה מאז 7 באוקטובר 2023, והטראומה הזו מעוררת חשדנות כלפי כל המזוהה עם העולם הערבי, שתוצאתה אי אמון גובר בין האוכלוסייה היהודית לזו הערבית.

בתוך המחלוקת המקטבת הזו, הקהילה הקתולית דוברת העברית לא תמיד חשה שקולה נשמע בכנסייתה, וגם הביעה זאת בבירוה אחינו ואחיותינו הקתולים דוברי העברית חווים בדידות כנסייתית ייחודית. הם חלק מכנסייה שאולי אין הם חשים שהיא לגמרי שלהם. בחודשים הקרובים אכפש הזדמנויות להיפגש באופן אישי עם מרכיב זה בהגמוניה שלנו כדי להאזין להם ביתר קשב.

מהגרים ומבקשי מקלט המשתייכים לקהילותינו חיים במצבים של אי יציבות קיומית, בצל חשש מגירוש ותוך התמודדות עם אפליה וניצול. גם הם נקלעו למעגל האלימות של הסכסוך, וחלקם נהרגו במתקפות שונות בשנים האחרונות.

בתי הספר שלנו – מרחבי דו קיום ומרכיב יקר ערך של הכנסייה – אף הם מתקשים להתוות דרך לתלמידים. מורים ותלמידים כאחד מביאים עימם לכיתות הלימוד את הנטל הכבד של מה שהם רואים בטלוויזיה וברשתות החברתיות; היום, גם עבורם, הדיאלוג בסוגיות המפלגות ביותר הפך למאתגר, בלשון המעטה.

ההרס הזה לא ערער את נחישותנו לבנות חברת אחווה, וקהילותינו הנוצריות ממשיכות לשמש אות תקווה מוחשי. בעזה, האמונה ממשיכה

להכניס אור לחייהם של נוצרים מקומיים. המיסה היומומית, תפילת המחרוזת, ומעשי החסד של הפארוכיה ושל הקאריטאס מקיימים את חיותה של האמונה הנוצרית. אלפי משפחות הצליחו לקבל עזרה ותמיכה, גם בימי המלחמה הקשים ביותר, בזכות המחויבות של הפארוכיה ושל הקאריטאס. בפלסטין, כוהני הפארוכיות שלנו ארגנו וליכדו את קהילותיהם, ובנו יוזמות תמיכה וסולידריות – בפרט עבור המשפחות הנזקקות ביותר. גם בישראל לא חסכו כוהנינו מאמץ בימי המלחמה הקשים ביותר. בירדן מתנהלים החיים בשגרה יחסית, ולמרות המשבר הכלכלי, קהילות התגייסו לאיסוף מצרכים לנזקקים, למשמרות תפילה, ולתפילות מחרוזת בסולידריות עם קהילות ההגמוניה הנתונות במצוקה. קפריסין, שאף היא הושפעה לאחרונה מן המלחמה הזו, מפגינה בעצמה סולידריות ומגבשת את פעילותה הפסטורלית.

חשובה העובדה שהכנסייה העולמית כולה – מן האפיפיור פרנציסקוס, דרך האפיפיור ליאו ה-14, ועד להגמוניות הקטנות והעניות ביותר – גילתה הזדהות עם כנסייתנו בארץ הקודש והציעה תפילות ועזרה חומרית. ברצוננו להכיר טובה לכל מי שפעלו – וממשיכים לעשות במלאכה – כדי לאפשר לנו להמשיך לטפל בכל צורכי הנזקקים המתעוררים בתקופה הזו; מעל הכול ברצוננו להכיר להם טובה על חיבתם וקרבתם הנוצרית, שמנחמת ומרוממת אותנו. פעולת הכנסייה כולה הראתה לנו שהתקווה מתבטאת במעשים. התפילות, מגביות הסולידריות, וכל שאר הביטויים המוחשיים לשותפות היו, אכן, רבים מספור.

לאור כל זה עלינו להעמיד בסימן שאלה אמיתי היבט חשוב נוסף של שליחותנו. נכון שלאורך התקופה הזו הפגנו נוכחות בכל רחבי ההגמוניה באמצעות מחוות של קרבה וסולידריות. כנסייתנו השמיעה את קולה, וניסתה לומר דברי אמת – דברים כנים, בהירים, ופומביים – גם בימי המבוכה הללו, ותכופות במחיר של אי הבנה. אבל אני תוהה אם די היה בכך. או שמא, בתקופה מאתגרת כל כך, בחרנו לעתים במידת הזהירות

בחתיירה להישרדות מוסדית, תוך הקרבת עדותנו הנבואית? כיצד נוכל לדבר אמת מבלי להקים מחיצות חדשות ולייצר קורבנות חדשים? שאלה זו רודפת אותי מדי יום ביומו, ולעולם אין זה קל להשיב עליה. עלינו לשאול את עצמנו את השאלה הזו בכנות, קודם כול לפני האדון, בידיעה שהבחנה רוחנית פירושה הקשבה לקול האלוהים, חזרה בתשובה אל האמת, חתיירה לצדק, ובחירה בטוב עבור אחינו ואחיותינו.

זה מצבנו אפוא: ישימון של בכי, של קבלת הדין, של מילים שהתרוקנו ממשמעות... ואף על פי כן הוא מכיל גם גילויים אמיצים של חיוניות ואחוה. בישימון הזה אנחנו מוזמנים לזהות שוב את קול האלוהים הקורא בשמנו.

בימי המבוכה הללו, השאלה המכרעת איננה כיצד להימלט מן המבוכה או לפתור אותה, אלא כיצד לשכון בה כמאמינים, מבלי לאפשר לעצמנו להיסחף בהגיונה ומבלי לוותר על האחריות הגלומה בעדות לבשורת המשיח. על כן, הגיעה השעה להרים את מבטנו ולשאול את עצמנו מה אומר לנו האדון בתוך כל זה, ולהתמסר למשיכתו של האור המגיע ממעל. עלינו להתבונן בחלומו של אלוהים עבור עירו.

חלק ב'

ייעוד: חלום האלוהים הקרוי ירושלים

כעת, מששלחנו מבט כללי – ושטחי בהכרח – אל הוויית חיינו המשותפת אך המגוונת, הבה נשוב לשאלתנו המקורית: כיצד נוכל להתייבב כנוצרים בתוך מצב הסכסוך הזה? אפשר לנסח את השאלה מחדש באופן הבא: מהו רצון האלוהים בנוגע לירושלים? הבה ננסה אפוא לרדת יחדיו לחקר דמותה של עיר הקודש שאותה מציג בפנינו האלוהים.

כתבי הקודש, למן העמודים הראשונים בספר בראשית, מציגים את תשתית היחסים כפי שרצה בהם האלוהים: בינו לבין האנושות, בין בני האדם, ובין האנושות לבריאה. מתשתית זו משתלשלות כל תולדות הישועה. אבל מעל הכול, נקודת המבט של ספר ההתגלות היא המדריכה את הרהורינו כאן. ספר זה, שתכופות טועים בהבנתו – בפרט בגלל לשונו הסמלית – לא נועד ללבות פחדים או פרשנויות פטליסטיות של ההיסטוריה, אלא לעזור לנו להכיר במשמעותה הסופית לאור נאמנות האלוהים והתקווה הנוצרית.

על פי כתבי הקודש, ההיסטוריה האנושית התחילה בגן, הלוא הוא גן עדן. הגן מסמל את האנושות המצויה עדיין במצב של תמימות קמאית ובודדה בסך הכול. אבל באחריתם של כתבי הקודש, בספר ההתגלות, הסיפור נחתם במרחב שונה לגמרי, כעין תמונת ראי: עיר. ולא עיר ככל הערים, אלא ירושלים החדשה. המעבר הזה אינו פרט נרטיבי גרידא, אלא התגלות עמוקה בדבר גורל האנושות. מעשה הישועה איננו שיבה לעבר אידילי ומבודד, כי אם בנייה של עתיד קהילתי, מורכב, ומפויס. תכלית ההיסטוריה שואפת אל עבר חברה בוגרת – "עיר", פשוטה כמשמעה.

את העיר הראשונה המוזכרת בתנ"ך בנה קין (בראשית ד:17). לאחר שרצח את אחיו הוא בונה לעצמו מחסה: מקום שנועד לשים גבול לאלומות, מקום שבו יוכל לנסות לבנות מחדש את האחוה האבודה. בכתבי הקודש, העיר צומחת אפוא כניסיון אנושי לשקם דו קיום במקום שבו נשברו היחסים. העיר האחרונה בכתבי הקודש, לעומת זאת, היא ירושלים החדשה היורדת מן השמיים (ספר ההתגלות כא-כב).

כל עלילות הישועה נפרשות בין שני הקטבים הללו – בין עיר המקלט שמקימה האנושות מתוך פחד, לבין עיר המתת היורדת מאת האלוהים מתוך אהבה. כתבי הקודש בשום מקום אינם מציגים תמונה אידיאלית וסטטית של עיר; העיר ה"מושלמת" אינה קיימת. תמיד היא משקפת את כלל הניגודים האנושיים: החטא והגדולה, האלימות והאמון. כל הקשר אנושי, כל עיר, משקפים את המתח הזה וחווים אותו.

מתח זה עובר כחוט השני לכל אורך כתבי הקודש, ומתנקז באופן ייחודי לירושלים. אף עיר אחרת בכתובים אינה זוכה לאהבה כזו ולגינויים כאלה, אינה מושכת אליה הבטחות רבות כל כך ותוכחות רבות כל כך. אותו מתח, כפי שנראה, גלום גם בכנסייה שנולדה בירושלים.

בדברנו על ירושלים היום, אנחנו מתמקדים בראש ובראשונה בהיבטים הפוליטיים, ההיסטוריים, והסוציולוגיים. אבל לעולם אל לנו לשכוח שמה שקושר את העולם כולו למקום הזה חורג מעבר להיסטוריה, לגיאוגרפיה, ולאבנים. בדברנו על עיר הקודש בהקשר זה, איננו רואים בה מציאות פיזית בלבד, אלא גם – ובמיוחד – סמל לעם האלוהים ולכנסייה, שנולדה בחדר הסעודה האחרונה בחג השבועות. ברגע ההוא ירדה רוח הקודש על שנים-עשר השליחים, כלומר על כל העדה שנאספה בחדר שבו יסד ישוע את האוכריסטיה. בבוקר חג השבועות התרחש הפלא המתואר בספר מעשי השליחים. השליחים, שקיבלו את רוח הקודש, ירדו לכיכר להכריז על מה שקרה, "שָׁפַן כָּל אִישׁ שָׁמַע אוֹתָם מְדַבְּרִים בְּשִׁפְתוֹ שְׁלוֹ. הֵם נִתְמַלְאוּ תְמָהוֹן וּפְלִיאָה וְאִמְרוּ: הֲרִי כָּל

הַמְדַבְּרִים הָאֵלֶּה גְּלִילָיִים, וְאִיךָ כָּל אֶחָד מֵאַתָּנוּ שׁוֹמֵעַ בְּשִׁפְתַּי מוֹלְדָתוֹ?"
(מעשי השליחים ב:6-8).

כל מי שנכחו במקום באותה עת, בני אומות שונות ודוברי שפות שונות, הצליחו – בזכות פעולת רוח הקודש – להבין אלה את אלה ולבנות אחדות. מראשיתה הייתה הכנסייה אוניברסלית, מאוחדת, ורבגונית. משם יצאו שנים־עשר השליחים לשאת את הבשורה לעולם כולו.

עד היום משמרת הקהילה הנוצרית בירושלים את אופייה האוניברסלי, אשר אין לבלבל אותו עם ממד "בינלאומי" גרידא, משום שהוא מרמז למציאות עמוקה יותר, המגולמת במעשי השליחים. מרבית הכנסיות מחזיקות עדיין מרכזים כנסייתיים במקומות אחרים בעולם, אבל כולן משמרות בירושלים את ליבן ואת נוכחותן החיה. בעיר זו חולקות העדות הנוצריות השונות מרחב וזמן, תוך שהן מתוות נתיב בלתי מושלם אך חיוני אל עבר אחדות המאמינים. באמצעות טקסים שונים הנערכים בשפות שונות אך מצוינים באותם המקומות, ושמשפחותינו חיות ופוקדות אותם, מציעות הכנסיות הללו דמות חיה למה שהתרחש בירושלים בחג השבועות: עמים שונים המתאחדים באותה הרוח. כפי שאז יצאו השליחים לשאת את הבשורה לכל העמים, כן היום נקראות הקהילות הללו, המושרשות באותו מקום ותכופות בקרב אותן משפחות עצמן, לגלות מחדש את השותפות המלאה באמונה ובאהבה.

עבור המאמינים, הקשר עם הארץ הזו פירושו גם זיקה מהותית, אם גם מורכבת, עם היהדות והאסלאם כאחד. כאן, דיאלוג בין־דתי שהתקיים לאורך מאות שנים היה לא רק תנאי להישרדות אלא גם מרכיב של נאמנות לזהותנו האוניברסלית. כאן נקראת הכנסייה האם לתת חיים ומזור, וכאן היא מקדמת הבנה של הזולת, תרגול תובעני של סליחה, ומאמצי הבנה מכבדת.

האוניברסליות של הכנסייה אינה עומדת בסתירה לממשות של הכנסייה המקומית וקהילותיה. למעשה, דווקא בכנסייה המקומית לובשת האוניברסליות צורה נראית לעין ופעילה. לכן דיבר הקדוש יוחנן פאולוס ה-2 על "הימצאות הדדית" בין כנסיות פרטיקולריות לבין הכנסייה האוניברסלית.¹

לא הכנסייה בלבד אלא גם עיר הקודש עצמה שימרה את הצביון האוניברסלי הזה. האפיפיור בנדיקטוס ה-16 תיאר זאת בבהירות יתרה בדרשה שנשא כאן ממש בירושלים:

לאמתו של דבר, ירושלים הייתה מאז ומתמיד עיר שרחובותיה הדהדו שפות שונות, שעל אבני המרצפת שלה פסעו עמים בני כל הגזעים והלשונות, שחומותיה סימלו את השגחתו של האלוהים על כל משפחת האדם. כמיקרוקוסמוס לעולמנו הגלובלי, חייבת עיר זו, למען מימוש ייעודה האוניברסלי, להיות מקום המלמד אוניברסליות, כבוד לאחרים, דיאלוג, והבנה הדדית; מקום שבו דעות קדומות, בורות, והפחד המזין אותן, יוכרעו בידי יושר, יושרה, ורדיפת שלום. בין החומות הללו לא צריך להיות מקום לצרות אופקים, לאפליה, לאלימות, ולאי צדק. המאמינים באל הרחמים – בין שיזדהו כיהודים, כנוצרים, או כמוסלמים – צריכים להיות הראשונים שיקדמו את התרבות הזו של פיוס ושלום, אף אם התהליך יהיה איטי להכאיב, ואף אם עול זיכרונות העבר יִקבד עד מאוד.²

על ירושלים הארצית מוטל, במובן מסוים, להיות תמונה ובבואה של ירושלים השמימית, "נבואה והבטחה לאותם פיוס ושלום אוניברסליים

1 John Paul II, Christmas greetings to the members of the Roman Curia and Prelature, 20 December 1990, n. 9: AAS 83 (1991) 745-747; cf. Congregation for the Doctrine of the Faith, *Communione Notio*, nn. 7-10.

2 בנדיקטוס ה-16, דרשת מיסה בעמק יהושפט, ירושלים, 12 במאי 2009.

שאותם מבקש האלוהים עבור משפחת האדם כולה".³ זו השליחות שאת נתיבה איבדנו בנחשול האירועים האלימים של השנים האחרונות. ולשליחות זו חובה עלינו לחזור.

בקיצור נמרץ, ירושלים ניצבת כמיקרוקוסמוס סמלי במפגש הציוויליזציות, הדתות, והמוצאים האתניים. היא פרדיגמטית לעולם בכללותו ועל כן מקפלת בתוכה רבות מן הסוגיות בנות ימינו שעומן אנחנו מתמודדים בכל רחבי העולם. אף שהיא עומדת בלב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, היא מייצגת גם את המפגשים המורכבים בין דתות ואומות שונות. הסכסוך הקורע את העיר הזו יש לו בפני עצמו השלכות אזוריות ועולמיות כבדות משקל. צעידה ברחובות ירושלים מגלה עד כמה העיר היא באמת מוקד להתנגשויות שמורגשות בקנה מידה עולמי: המתח בין מודרניות למסורת, בין דמוקרטיה ליברלית ושמרנות, בין אוניברסליזם ופרטיקולריזם.

ירושלים גם מגלמת את הפנים המגוונות של כנסייתנו, וממחישה במובהק את ייעודה. במקום הזה, במציאות המאופיינת בניגודים עזים – וטיפוסיים למהלך ההיסטוריה האנושית – נקראת הכנסייה לבטא את עצמה.

הדימויים החזקים ביותר בכתבי הקודש שמתווים את זהותה העמוקה של ירושלים, ועל כן את זהותה ושליחותה של כנסייתנו, מצויים בחזון יוחנן לירושלים השמימית, המתואר בשני הפרקים האחרונים לספר ההתגלות, שמהם אנו שואבים כעת את השראתנו.

1. שמיים חדשים לעיר חדשה

"רְאִיתִי שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה, כִּי הִשְׁמַיִם הָרְאשׁוֹנִים וְהָאָרֶץ הָרְאשׁוֹנָה עָבְרוּ וְהַיָּמִים אֵינָנִי עוֹד".

(ספר ההתגלות כא:1)

הדבר הראשון שרואה יוחנן איננו העיר, אלא "שמיים חדשים". לירושלים יש שמיים. אולי נראה הדבר שחוק או מובן מאליו, אבל זה המאפיין המובהק ביותר של ייחודה. יריבתה, בבל, אף היא מתוארת בספר ההתגלות לפרטי פרטים. אבל בבבל השמיים לעולם אינם נראים. זו עיר שאין לה שמיים, ועל כן שאין לה אלוהים – היא סגורה באופן אנושי וארצי גרידא, ולכן נגזרת עליה כליה.

יתר על כן, שמי ירושלים הם שמיים מיוחדים במינם: הם שמיים "חדשים". אין זו הפעם הראשונה שבה מדבר יוחנן על שמיים. בפרק ד לספר ההתגלות נפתחים החזונות בבשורה רבת משמעות: בעל החזון רואה "דָּלֶת פְּתוּחָה בַּשָּׁמַיִם" (ספר ההתגלות ד:1). השמיים חדשים, אם כך, בראש ובראשונה משום שהם פתוחים. הם נפתחו משום שבן האדם, שירד מן השמיים, שב לשמיים אחרי התחייה, ונשא עימו את האנושות (ראו הבשורה על פי יוחנן א:5). השמיים החדשים הם שמיים שהאדם כבר שוכן בהם.

בקטע זה נמצא לנו אות חשוב: כדי לבנות את העיר, כדי לטוות יחסים אותנטיים בקרבנו ובתוך קהילותינו, נקודת המוצא צריכה להיות הכרה בנוכחות האלוהים, בעליונות האלוהים, באמונה. אל לנו להדיר את אלוהים. ירושלים אינה רק עניין של גבולות פוליטיים או הסדרים טכניים. זהותה המרכזית – המאפיין החשוב ביותר של העיר ושל ארץ הקודש כולה – הוא היותה מקום התגלותו של אלוהים, המקום שבו האמונות חשות בבית.

ממד זה לובש צורה מוחשית ונראית לעין עד היום, בפרט בשטחי מה שקרוי האגן הקדוש, שבו מרוכזים כמעט כל המקומות הקדושים החשובים

ביותר: העיר העתיקה והר הזיתים. החגים הפומביים של קהילות האמונה השונות, המצוינים במועדים שונים אך לעתים חופפים, משנים את פני העיר, בפרט בתקופות מסוימות בשנה, ומוליכים סימפוניה יוצאת דופן של תפילות, מזמורים, וליטורגיות.

לעתים קרובות קורה גם, באור ראשון או בדממת הליל, שפוגשים גברים ונשים בני כל הגילים – יהודים, נוצרים, ומוסלמים – הצועדים בסמטאות העיר, עטופים במלבושיהם השונים בדרכם למקומותיהם הקדושים, להצטרף לאנשי האמונה המתפללים שם יומם וליל. התפילות של קהילות האמונה השונות מכתיבות בסופו של דבר את המקצב של העיר כולה: הן נשימתה ואורה. זו זהותה היפה והקוסמת ביותר של העיר, זו סגולתה היקרה ביותר, שיש לנצור אותה ולשמרה.

התעלמות מן הממד ה"אנכי" הזה של ארצנו, מן הרגישות הדתית והרוחנית של הקהילות המשתייכות אליה – היהודיות, המוסלמיות, והנוצריות – היא הסיבה העמוקה ביותר לכישלון הסדרי החיים המשותפים שנחתמו בעשורים האחרונים. הסדרים עתידיים אף הם יידונו לכישלון אם לא יביאו בחשבון את אופייה המיוחד, הנבואי, של ירושלים. מעל הכול עליה להיות בית תפילה לכל העמים (ראו ישעיהו נ:7). איננו מבקשים לערער על נחיצות הסדרי הסטטוס קוו הקיימים, ולמעשה ברצוננו לאשרר אותם, משום שהם חשובים להסדרת היחסים בין הקהילות השונות בעיר. אבל אני סבור שדרוש גם העוז לאמץ חזון חדש, לבנות מודלים חדשים לחיים וליחסים, שיהפכו את האמונה המשותפת באלוהים להזדמנות למפגש במקום להדרה. האמונה פותחת אותנו לשמיים ולעולם, שם המאמינים כולם חשים מחויבים לקרב את האנושות לאלוהים. שום פרויקט של דו קיום בארץ הקודש לא יוכל להתקיים במנותק מן הממד האנכי, מן המודעות לכך שהארץ הזו היא בראש ובראשונה מקום ההתגלות.

2. עיר יורדת מן השמיים

"רְאִיתִי אֶת עִיר הַקִּדְשׁ, יְרוּשָׁלַיִם הַקְּדוּשָׁה, יוֹרְדָת מִן הַשָּׁמַיִם מֵאֵת הָאֱלֹהִים, מוֹכֵנָה כְּכֹלָה מְקוֹשֶׁטֶת לְבַעֲלָהּ... הוּא נֶשֶׂא אוֹתִי, בְּרוּחַ, אֶל הַר גְּדוֹל וְגְבוּהָ וְהִרְאָה לִי אֶת עִיר הַקִּדְשׁ, יְרוּשָׁלַיִם, יוֹרְדָת מִן הַשָּׁמַיִם מֵאֵת אֱלֹהִים, וְכָבוֹד אֱלֹהִים לָהּ".

(ספר ההתגלות כא:2, 10-11)

עיר הקודש אינה מתרוממת גאה אל השמיים בכוחות עצמה. יוחנן רואה אותה "יורדת מן השמיים מאת אלוהים", והוא רואה אותה יורדת פעמיים (שלוש פעמים אם סופרים גם את ספר ההתגלות ג:12). תנועת הירידה הזו אינה דבר שקרה פעם אחת ולתמיד, אלא היא אופן הווייתה הנצחי. ירושלים החדשה היא עיר שמקבלת מאלוהים בלי הרף את ישותה ואת חייה. קיומה איננו הישג אלא מתת.

היא יורדת "מוכנה ככלה מקושטת לבעלה". זהו דימוי של אינטימיות וקשר. יוחנן משתמש גם בדימוי המקראי של משכן, שבו בוחר האלוהים לשכון בתוך האנושות – מקום של מפגש בין אלוהים לבין בן האדם (ראו הבשורה על פי יוחנן א:14). על כן, זו עיר שמעצם טבעה הקמאי היא חווה אינטימיות עמוקה עם האלוהים, אבל גם משמשת, כמו המשכן, מקום של קבלה במאור פנים. התנועה הכפולה הזו – אינטימיות ומאור פנים – מגדירה את חיי הכנסייה. התכלית מתממשת כאשר האלוהים שוכן בתוך עמו, ושם מושג הניצחון על הרוע ועל המוות: לא זו בלבד שהרוע מוכרע, אלא שאלוהים עצמו מנחם את האנושות, ומוחה את הדמעות מעיניה (ראו ספר ההתגלות כא:4).

קטע זה מעניק לנו אות משמעותי נוסף. הוא מהווה תזכורת גורלית, בפרט למוסדות הדת של עיר הקודש: בלא "ירידה מן השמיים" מתמשכת, כלומר בלא הסתמכות ענוותנית ומתמדת על היחסים עם אלוהים, אם אין מניחים לאלוהים להאיר את דרך מחשבתנו, אם איננו מזינים עצמנו בלי הרף בדבר האלוהים, מוסדותינו עלולים להתנוון. הם

עלולים להיעשות מגדלי שן מבוצרים, מסוגרים בפני העולם, תחת שיהיו ערים פתוחות ומקורות של חיים חדשים. האדם אינו מקבל מן האלוהים פעם אחת ולתמיד את הכוח והאפשרות של נקודת מבט שונה; המתנות הללו תובעות דריכות מתמדת של הנפש והלב.

הלכה למעשה, קשב של הכנסיות וקהילות אמונה לכתבי הקודש פירושו שעליהן להטות אוזן בראש ובראשונה לשוועת מי שאינם יודעים את המשיח, מי שאינם יודעים אותו די הצורך, או מי שהתרחקו ממנו, כמו גם לשוועת העניים, הדחוקים לשוליים, ואלה הסובלים עקב סכסוכים. שם, בקבלה פעילה של בשר האנושות הפצוע, נבחנת האותנטיות של יחסינו עם האלוהים. אם מבטנו על האלוהים אינו פותח אותנו להתבונן בזולת הסובל, כי אז לא פגשנו באמת את האלוהים היורד אל תוך העיר. זו קריאה למנהיגי הדת להחזיק יחדיו קרבה לאלוהים ולצאן מרעיתם.

3. ההיכל והשה

"הֵיכָל לֹא רָאִיתִי בָּהּ, כִּי הֵיכָלָהּ הוּא ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת וְהֵשָׁה".

(ספר ההתגלות כא:22)

כתבי הקודש מציגים את אלוהים כמי שחפץ לשכון בקרב בני האדם. בתנ"ך נקשרה נוכחות זו בהיכל – מקום המפגש בין האלוהים לעמו. הנביא יחזקאל חוזה אף הוא עיר מחודשת סביב ההיכל, לב הנוכחות האלוהית ואות לקדושתו.

בחזונו לירושלים החדשה, ספר ההתגלות נוקט לשון אחרת. "היכל לא ראיתי בה", אומר יוחנן. אין זאת משום שנוכחות האלוהים מתמעטת, אלא משום שהיא אינה מרוכזת עוד במרחב נפרד. אלוהים עצמו והשה שוכנים בתוך עמם ומתפקדים כליבו הפועם. מנקודת מבט זו, אין עוד הפרדה בין מקומות של קודש ושל חול: אלוהים אינו שוכן במבנה כי אם ביחסים – לא במקום שיש לכבוש אותו ולנכסו לעצמנו, כי אם בהיסטוריה.

כפועל יוצא מכך, אין מרחבים שבהם האלוהים נוכח ומרחבים אחרים שבהם האלוהים אינו נוכח. אין מקומות שבהם האלוהים מקשיב ואחרים שבהם האלוהים אינו מקשיב. נעלמת גם כל הבחנה בין המוכלים והמודרים המבוססת על קריטריונים של טהרה. אם בחזון יחזקאל, הגישה למקדש מוסדרת בהבחנות נוקשות, הרי בירושלים החדשה הכול מתקבלים בברכה: גברים ונשים, ילדים וזקנים, בריאים וחולים, בני חורין ועבדים.

קטע זה מתוך ספר ההתגלות מציג לקח רב עוצמה עבור ירושלים הארצית, הנקרעת בסכסוכים שענינם ניכוס של מקומות והגדרה של גבולות בלעדיים. האובססיה לתפיסת מרחבים ולרכישת בעלות קניינית נעשתה לאחד הקריטריונים המרכזיים בפרשנות של יחסים קהילתיים, ותכופות היא מייצרת מחלוקת ואלימות. נראה כמעט כאילו כדי לכונן יחסים, ולקבל את הזכות להישמע, חיוני לנכס, לכבוש, להצדיק את נוכחותך באמצעות שטח.

אל לנו להיות תמימים. ישנם מרחבים טעוני שימור, מקומות הנחוצים לכל קהילה כדי לחיות בהם ולהעיד בהם על אמונתה. אל לנו לשכוח שארץ הקודש היא גם ארץ המקומות הקדושים, המשמרת את זיכרונם הקולקטיבי ואת זהותם ההיסטורית של עמים. אבל גבולות משמשים לשמירה על החירות, לא להחנקתה. אל להם להיעשות חומות בלתי עבירות או טעמים להדרה. אפשר לחיות בצוותא תוך כיבוד מרחבים של אחרים, תוך התחשבות בהיסטוריה של כולם וברגישויות השונות.

בירושלים החדשה, אם כך, אין מקומות לנכס אלא יחסים לבנות. אם אלוהי עיר הקודש אינו תופס מרחבים או מקים מחיצות, כי אז אל לו לאיש להרגיש שהוא מודה. ועל כן, אלוהים אינו יכול לשמש להצדקה של מדיניות סגירה או הדרה.

פסוק זה מתוך ספר ההתגלות, אף שהוא מזמין אותנו להרים מבט לשמיים, למעשה משיב אותנו אל קרקע המציאות: עיר חיה כאשר

היא מכירה בכך שההיכל האמיתי שיש לשמור עליו, ליבה החיוני, הוא היחסים בין בני האדם ובין האדם לאלוהים. ולעומת זאת, סופה לנבול כאשר היא מניחה להגיון הבעלות, ביטול הזולת, והנרטיבים המרוכזים בעצמם למשול בה, במקום לאור השה, שהוא הגיון המתת.

4. אור השה: נקודת מבט חדשה

"וְהָעִיר אֵינָנָה צָרִיכָה לְשֹׁמֵשׁ וְלַיֶּרֶחַ שְׂאִירוּ בָּהּ, כִּי כְבוֹד אֱלֹהִים הָאִיר אוֹתָהּ וְהַשֶּׁה הוּא מְנוֹרָתָה... וְלִלְלָהּ לֹא יִהְיֶה עוֹד וְלֹא יִצְטָרְכוּ לְאוֹר מְנוֹרָה וְלְאוֹר שֹׁמֵשׁ, כִּי ה' אֱלֹהִים יֵאִיר עֲלֵיהֶם וְיִמְלְכוּ לְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים".

(ספר ההתגלות כא:23, כב:5)

ראינו שבירושלים החדשה אין היכל. אבל אם כך, היכן נמצא האלוהים, כיצד הוא שוכן בירושלים? היכן פוגשים אותו? נוכחות האלוהים בעיר איננה מסורבלת, אינה תופסת נפח, אינה כופה את עצמה. אלוהים נוכח כמנורה. אלוהים נוכח כמי שמאפשר לאמץ נקודת מבט שונה, ומתוך כך – אורח חיים חדש; הוא מאיר את היחסים, את החיים, ואת כל הדברים.

אם המנורה היא השה, כי אז פירוש הדבר שהיא אור של "פסחא": כלומר אורו של מי שנתן את חייו באהבה, מתוך רצון חופשי ובלא תנאי. הפסחא משיק דרך חדשה להתבונן במציאות. חוויית הפסחא היא המאפשרת לנו לראות חיים אף במקום שבו עינינו הגשמיות רואות רק מוות, מפלה, או חורבן.

קטע זה מתוך ספר ההתגלות לוקח אותנו עוד צעד קדימה, אל מעבר לקריטריון הבעלות, המרחבים המחניקים, הגבולות הסגורים, וקידוש הקניין – שאותם ראינו עד הנה. את האור אי אפשר לנכס; הוא מתקבל בברכה ומופץ. על כן הוא נעשה קריטריון לקריאת המציאות ולהנחיית

הבחירה. באילו עיניים אנו מתבוננים בזולת, באיזו רוח, ובפרט במי שאינם "משלנו"? באמון, בפחד, או – גרוע מכך – בבוז?

סיגול עינינו לאור הזה – שהוא החיים – נעשה משימתם הראשונה של המבקשים להשתייך לעיר הזאת. פירוש הדבר להכיר בכך שכל אדם – העני, הזר, ואפילו האויב – נברא בצלם אלוהים, וכי יש להביט בו כפי שמביטים באלוהים. זו דרכו של השה המטיל את אורו על העיר: סמכות שבאה לידי ביטוי בנתינה עצמית ושהופכת שררה לשירות, להבדיל מבעלות ואדנות.

5. אורח החיים של העיר: מאור פנים וזיכרון

"וַיֵּשׁ לָהּ חוֹמָה גְדוֹלָה וּגְבוּהָהּ עִם שְׁנַיִם-עָשָׂר שְׁעָרִים, וְעַל הַשְּׁעָרִים שְׁנַיִם-עָשָׂר מְלָאכִים וְשָׁמוֹת כְּתוּבִים עֲלֵיהֶם – שְׁנַיִם-עָשָׂר שְׁבָטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: ... וּלְחֹמַת הָעִיר שְׁנַיִם-עָשָׂר יְסוּדוֹת וְעֲלֵיהֶם שְׁנַיִם-עָשָׂר שָׁמוֹת שֶׁל שְׁנַיִם-עָשָׂר שְׁלֵיחֵי הַשָּׁה".

(ספר ההתגלות כא:12, 14)

מה שבולט בתיאור הזה הוא אי־הלימה לכאורית. שמות שנים־עשר השליחים מוצבים ביסודות הבניין, ואילו שמות שנים־עשר שבטי ישראל מופיעים על השערים. מבחינה כרונולוגית אפשר היה לצפות להיפוכו של דבר: בני ישראל קדמו לשליחים. אבל בחזון של ספר ההתגלות, ישן וחדש אינם מנוגדים זה לזה ואינם חופפים, אלא משוכתבים אל תוך האחדות שנגאלה. אלוהים אינו מוחק את ההיסטוריה אלא בורא אותה מחדש באמצעות יציקת יסודות חדשים שבהם דבר אינו הולך לאיבוד, והכול מוצא את מקומו הראוי. ירושלים הופכת בכך למימוש הן של שנים־עשר השבטים הן של שנים־עשר השליחים. רק בתוך העיר הזו יכול כל אחד למצוא את פשר ההיסטוריה שלו ואת משמעות שליחותו.

זוהי נקודה מכרעת עבורנו גם היום. אלימות צומחת לעתים קרובות מתוך חוסר יכולתו של אדם לקרוא מחדש את ההיסטוריה שלו בדרך גואלת. הדבר מתרחש כאשר הזיכרון נעשה נרטיב חתום, הנבנה אל מול הזולת וזוכה להגנה כאילו היה קניין בלעדי. העיסוק הבלתי פוסק בקניין כקריטריון להגדרת היחסים, כפי שנדון מוקדם יותר, משתקף גם בקשר עם הזיכרון ההיסטורי. אנשים נוטים לרצות לנכס לעצמם את סיפור האירועים, כמו שטח שיש להגן עליו, ובמקביל לפקפק בלי הרף בנרטיב ההיסטורי של הזולת. במצב זה, הזיכרון אינו מועיל עוד בשיפור היחסים אלא להפך: הוא נעשה "זיכרון רעיל" שמזהם אותם. הכחשת זיכרונו ההיסטורי של הזולת היא צורה דקה אך רבת עוצמה של הדרה.

תחת זאת, נדרש עיון מחודש בעצם המושגים "היסטוריה" ו"זיכרון", וכתוצאה מכך, גם בקטגוריות "אשמה", "צדק", ו"סליחה". כל אלה מציבים את הספירה הדתית במגע ישיר עם הספירה המוסרית, החברתית, והפוליטית. אין זה עניין של הכחשת עובדות העבר, אלא של בחינת תקפותן של הפרשנויות הניתנות להן, כך שלא יכתיבו הכרעה אלימה בהחלטות המתקבלות היום. רק מתוך בחינה מחודשת כנה כזו יכול אדם לגאול את הבנתו ההיסטורית למען כל האנושות. בתי ספר, אוניברסיטאות, מרכזי תרבות, תנועות חברתיות, והתקשורת נושאים כולם באחריות עליונה לשליחות זו של עיון מחודש בזיכרונו הקולקטיבי ושל ריפוי. הם אלה שביכולתם לעזור בבנייה של נרטיב היסטורי שונה וחיובי, שאינו בלעדי.

טיהור זה איננו פעולה דיפלומטית או פשרה פוליטית; זהו מעשה רוחני עמוק, משום שהוא נוגע בשורשי הזהות והכאב. הוא דורש מאיתנו לאפשר לעצמנו להיגאל בידי האלוהים כדי שבתורנו נוכל להיעשות כלים וערוצים לריפוי של אחרים. רק זיכרון שנגאל יכול להצמיח עתיד שונה. שליחות הכנסייה היא, אם כך, לקדם "טיהור" [אמיתי] של הזיכרון ההיסטורי". הקדוש יוחנן פאולוס ה-2 עמד על כך במפגיע בחגיגות היובל

של שנת 2000, כאשר דיבר על הצורך לטהר את הזיכרון כמעשה רוחני עמוק, שמסוגל לגעת בשורשי הזהות והכאב.

אני מודע היטב לכך שרבים יחשבו שהדבר אינו מתקבל על הדעת. יש מי שהטיעון הזה ייראה להם "נוצרי מדי"; עבור אחרים הוא עשוי להיראות אוטופי או אפילו כמשהו שיש לשלול אותו על הסף. אין כל חשיבות לכך. זו התרומה, זו השליחות, שאותה מצווה לנו הַשֶּׁה. זו העדות שאנו נקראים לתת, זו "ההבטחה והנבואה" שצריכה לקיים את דרכנו בעיר הקודש, בכנסייתנו: להעז לדמיין עתיד שלא נולד מתוך קניין, מתוך פחד, או מתוך תביעת זכות, כי אם מתוך גאולת ההיסטוריה. איזו מין כנסייה נהיה אם לא יהיה לנו האומץ להצביע אל עולם שעדיין איננו כאן, אבל שהובטח לנו בידי האלוהים, ושאפשר כבר לראותו מפציע באופק?

6. השערים הפתוחים

"שְׁעָרֶיהָ לֹא יִסָּגְרוּ בַיּוֹם; וְהָרִי לִילָה לֹא יִהְיֶה שָׁם".

(ספר ההתגלות כא:25)

חומותיה של עיר תמיד מוקמות לצורכי הגנתה. אבל במקרה זה הן אינן נבנות כדי להגן על העיר מפני איום חיצוני, כאילו כל מה שמחוץ להן מסוכן. תחת זאת, הן משמשות להגדרה של אורח חיים ושל תחושת שייכות, ושערי העיר נותרים פתוחים דרך קבע. אין דבר להגן עליו, אלא רק אורח חיים להציעו. השערים פתוחים לארבע רוחות השמיים כדי שהכול יוכלו להיכנס, בכל עת, ולהיעשות חלק מן האנושות החדשה הזו. "כִּי בֵיתִי בֵית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים" (ישעיהו נו:7).

אבל מה שבברית הראשונה היה זכות יתר שנשמרה לעם אחד ויחיד – על אף שמלכתחילה נועדה לכל גויי הארץ (ראו בראשית יב:3) – מנובא כעת לכולם. הכול יכולים ליטול חלק בעמו הקדוש של האלוהים. כיום הכנסייה חיה את החזון הזה ומבשרת אותו באמצעות נשיאת האוצר הנבואי הזה

בכלי חרס. גם זה אות מובהק נוסף שמציע לנו ספר ההתגלות. איש אינו יכול לנכס לעצמו את העיר היורדת מן השמיים, משום שעיר הקודש, מעצם מהותה, אינה סובלת צורה כלשהי של סגירה, בלעדיות, או זהות אחידה. היא אינה שייכת לאיש על חשבון זולתו, ואין לצמצמה לקניינו של צד אחד. שעריה פתוחים תמיד; הם אינם פרט אדריכלי בלבד, אלא ביטוי לזהות שמוגדרת רק באמצעות קבלה במאור פנים ויחסים. דו קיום הוא פרי המפעל המשותף, שהכול נוטלים בו חלק.

צריך גם להשאיר את הדלת פתוחה בין הקהילות השונות שמהן מורכבת חברתנו – לא רק "לחלוף זה על פני זה", אלא "להשאיר את הדלת פתוחה", כלומר להכיר זה את זה ולתמוך זה בזה.

7. ליבה המשותף של האנושות

"הגוֹיִים יִלְכוּ לְאֹרֶה וּמִלְכֵי הָאָרֶץ מִבֵּיָאִים אֶת כְּבוֹדָם אֵלֶיךָ... אֶת כְּבוֹד הַגּוֹיִים וַיִּקְרָם יָבִיאוּ אֵלֶיךָ".

(ספר ההתגלות כא:24, 26)

שערי העיר אינם רק פתוחים. יוחנן מפרט ומוסיף שעמים, "גוים", ואחרות אינם איום; נהפוך הוא, הם נחשבים לעושה. תפארתה של העיר על הזהב והלבונה של הגוים. זה עוד אחד מן החידושים הגדולים שמתאר השליח. מושגי היופי, הקדושה, והטהרה מתהפכים לחלוטין: היפה איננו הצָרוּף, היחיד, או המבודד, אלא זה שנפתח אל הזולת. ירושלים מתעשרת ככל שהיא מקבלת ומסבירה פנים.

בתחילה ראינו שירושלים נבנית במידה שהיא מקבלת את עצמה מן האלוהים. כעת נשלם החזון, ואנחנו רואים גם שירושלים מתעשרת במידה שהיא מקבלת את עצמה מאחרים. השניים כרוכים זה בזה. נראה שיש כאן מימוש של נבואת ישעיהו: "וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עִמָּם

רַבִּים וְאָמְרוּ 'לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הָרַה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאֶרְחֵהוּ" (ישעיהו ב:2-3).

לב העולם מצוי בירושלים, כפי שמעידים מיליוני הצליינים המגיעים לעיר הקודש מכל קצוות תבל. הצליינים נעשים חלק מחיי העיר. העיר אינה שלמה בלעדיהם, בלי החיבור הזה לעולם, ואת זאת אנו רואים לצערנו בבירור בחודשים האחרונים, שמתאפיינים בהיעדרם של הצליינים. פירוש הדבר הוא שאנשי הממשל המקומי צריכים להביא בחשבון תמיד שמה שנחווה בירושלים קשור בחייהם של מיליארדי מאמינים בכל רחבי העולם. אין זה עניינם הפרטי של מי שחיים בה בחסד. ירושלים איננה קניינו הבלעדי של איש; היא שייכת לכולם משום שהיא איננה שלל מלחמה אלא מתת, נקודת ציון משותפת, מורשת האנושות.

לעולם יש הזכות והאחריות להתעניין בירושלים. לא כדי לכפות פתרונות מלמעלה, מתוך חוסר כבוד לריבונות ולהגדרה העצמית של העמים השוכנים בה, אלא כדי להפעיל לחץ מתמשך ודיסקרטי – דיפלומטי, תרבותי, ורוחני – כדי ששום היגיון של הדרה, דורסנות, או קניין בלעדי לא יגבר בה. הקהילה הבינלאומית צריכה לערוב לשליחותה האוניברסלית של ירושלים, ולהזכיר לכול שמה שקורה בין חומותיה נוגע לליבם של מיליארדי מאמינים ולכל משפחת האדם.

8. הייעוד: ריפוי העולם

העיר איננה מטרה בפני עצמה. שליחותה אוניברסלית וייעודה – מַרְפָּא.

"הוא הָרָאָה לִי נְהַר מַיִם חַיִּים, מִבְּהֵיק כְּבִדְלַח, יוֹצֵא מִכַּסֵּא הָאֱלֹהִים וְהִשָּׂה. בְּאֶמְצַע רְחוּב הָעִיר וְעַל שְׁפַת הַנְּהַר מְזֶה וּמְזֶה – עֵץ חַיִּים עוֹשֶׂה פְרוֹת שְׁתִּים-עֶשְׂרֵה פְעָמִים, בְּתַתּוֹ בְּכָל הַדָּשׁ וְהַדָּשׁ אֶת פְּרִיו, וְעֵלָה הָעֵץ לְמַרְפֵּא הַגּוֹיִים".

(ספר ההתגלות כב:א-ב)

מכיסא האלוהים והשה יוצא נהר של מים חיים, ועל גדותיו צומח עץ החיים, שעלוותו נועדה "למרפא הגויים". זו התכלית הסופית והנשגבת של ירושלים. עץ החיים, שבגן עדן היה אסור על האנושות, נמצא כעת בלב העיר, והוא נגיש לכול. עלי העץ אינם שמורים למתי מעט, אלא מיועדים לריפוי "הגויים", מונח שבספר ההתגלות מצביע לעתים קרובות על עולם הלא מאמינים, מי שעומדים בחוץ ואינם יודעים עדיין את האלוהים. רחמי האלוהים אינם זכות היתר של המעטים, אלא גורל המוצע לכול.

שליחותה של ירושלים אינה כלואה בין חומותיה או סגורה בשעריה. מעיין המים החיים הנובע מליבו של השה משקה את העולם כולו. ירושלים היא עיר "הפונה החוצה", הנקראת לתת פרי לאנושות. את מה שקיבלה מלמעלה עליה לחלוק עם כולם. יש לה שליחות מוגדרת, שהיא שלה בלבד: לשמש "למרפא הגויים". ממה לרפאם? הטקסט אינו מפרש, משום שאינו מצביע על פצע יחיד, אלא על עצם השורש של החיים הפצועים. אבל הוא אומר שהתרופה טמונה בעצם חייה, בעצם השתתפותה בחיי האלוהים.

יידרש ריפוי בארץ הקודש. הקרעים הרבים והכואבים שגרם הסכסוך הזה לכל הקהילות יצריכו תהליכי איחוי ממושכים, והמצוקות שגרמו השנאה ו"הזיכרון הרעיל" יצריכו מזוה. שליחות הכנסייה איננה לשרטט גבולות צרים יותר, אלא להשאיר דלת פתוחה, להעמיד עדות לאהבה שלעולם אינה נכנעת ושמושיטה יד גם לרחוקים, למהססים, או למתנגדים. אחריות החירות האנושית מקבלת כאן משנה תוקף, אבל כמוה גם האינסופיות של החסד האלוהי.

לארץ הקודש ולקהילה הנוצרית הקטנה והפגיעה החיה בה יש הרבה מה להציע. לקהילה אין צבא או עוצמה כלכלית, אבל היא שואבת מן השה את "ענוותם" של מי שעל פי הנאמר בדרשה על ההר יירשו את הארץ.

היא ניחנה בעוצמתה של אהבה המעניקה את עצמה, העוצמה היחידה שהרשע אינו יכול לה.

גאולתן של השלכות הסכסוך – שנאה, פחד, "זיכרון רעיל" – היא המשימה המוגדרת והנשגבת של כנסיית ירושלים למען העולם כולו. שורשי הכנסייה נטועים בגיאוגרפיה של הישועה, אבל מבטה אוניברסלי: לעמוד לרשות העולם לא כאוטופיה אלא כזרע של עיר אמיתית, העיר היושבת על ההר (ראו מתי ה:14), המקרינה את אור המשיח לכל הגויים, ושבה לומדים האנשים את אומנות הסליחה, את עוצמת השוויון, ואת שמחת השירות. מעל הכול, האומץ הטמון בסליחה הוא התרופה החזקה מכולן, המסוגלת להביא רפואה, והוא גם העדות האותנטית ביותר שקהילתנו יכולה להציע לעמי הארץ הזו.

אין כאן עניין של גישור בין שני צדדים מסוכסכים, כאילו הנוצרים נקראים לתווך מבחוץ. זה אינו תפקידם. נוצרים בארץ הקודש אינם צד ג' בלתי מעורב, אינם חוצץ ניטרלי בין ישראלים לפלסטינים, וגם אינם גוף נפרד מאחיהם הלא-נוצרים. אלא הם מלח, אור, ושאור בחברות שבהן הם חברים מן המניין. הנוצרים הללו הם ברובם ערבים פלסטינים או ירדנים, אבל יש ביניהם גם קפריסאים וישראלים, והם חולקים את ההיסטוריה, השפה, הפצעים, והשאיפות של עמיהם. הם אינם נקראים לסגור את עצמם במובלעת מוגנת, וגם לא לברוח, אלא לחיות את ייעודם עד תומו: להיות חלק בלתי נפרד מן החברה, לחלוק איתה את גורלה, ולעזור להתפיחה מבפנים בתפישה של אנושות – ושל קיום חברתי – המושרשת בבשורה.

הם אינם מציעים לעולם אוטופיה מופשטת, אלא זרע – שברירי, קונקרטי, לפעמים כמעט בלתי נראה – של עיר אפשרית. עיר התופחת מלמטה, בבצק השגרה שאותה הם חולקים עם שכניהם המוסלמים והיהודים, ושמרָאָה כיצד ייתכנו דו קיום, סליחה, ופיוס. לכולם.

9. דחייה

שני הפרקים שליוו אותנו מתוך ספר ההתגלות אינם תלושים מן המציאות. יוחנן מודע היטב לכך שפרט לקסם וליופי בקטעים שהצגנו, ישנה גם אפשרות של דחייה. חלק מן הפסוקים מתייחסים לכך (כא:8, 27; כב:11, 15). ניקח אחד מהם כדוגמה: "בַּחֹץ יִהְיוּ הַכְּלָבִים וְהַמְּכַשְּׁפִים, הַזּוֹנִים וְהַמְרַצְחִים, עוֹבְדֵי אֱלִילִים וְכָל אוֹהֵב שֶׁקֶר וְעוֹשֶׂהוּ" (כב:15).

זו שפה חריפה שאולי כבר איננו מורגלים בה. אבל היא מדגישה יסוד חשוב: החיים בעיר הקודש כרוכים בבחירה ובאחריות. חומות העיר, כאמור, אינן מגינות אלא מגדירות עמדה קיומית עבור מי שבחרו לחיות באורו של השה. מי שמחליט לחיות בעיר מלאת התפארת, ששעריה פתוחים תמיד, והיא כמהה להאיר פנים ולרפא, גם נוטל עליו את האחריות לדחות את כל מה שאינו שייך לאורח החיים הזה.

יש כאן החלטה לקבל, אורח חיים לאמצו. מי שדוחה אותו אינו יכול להימצא בין החומות, אינו יכול ליטול חלק בחיי העיר. לא מדובר רק בבחירה לחיות באורו של השה, אלא גם במאמץ שנועד להבטיח שהאפלה וכל המשתייך לעולם המוות לא ישכנו בעיר.

חשוב להבין את טבעה של הדחייה הזו. אין בה שיפוטיות כלפי האנושיות שלנו, שלעד נושאת חותם של אי שלמות, וגם לא כלפי היותנו חוטאים הזקוקים לסליחה; נהפוך הוא, דווקא משום כך השה הוא מקור בלתי נדלה של רחמים. הדחייה המתוארת בכתבי הקודש היא דבר רדיקלי יותר: היא הדבקות התכליתית, העיקשת, נטולת החרטה, באורח חיים שהוא התגלמות השלילה של הגיון השה. המדובר בבחירה מודעת בשקר כאידיאולוגיה, באלימות כשיטה. היא מתבטאת ביומרה לבעלות לא רק במרחבים אלא גם באמת. היא בנייה של חייך שלך ושל עירך על מפעל בבל המבקש להתרומם עד השמיים בכוחך בלבד, בלי האלוהים, ועל כן – תוך זניחת אחיך.

העיר ששעריה פתוחים אינה מגרשת, אלא מגדירה בבירור את מה שמנוגד לעצם קיומה. הבחירה היא שלנו: לחיות באור שאנו מקבלים, או להתיימר להיות אור בעצמנו. מבחינת מי שבוחר בחירה כזו, העיר ששעריה פתוחים יכולה להיראות רק כפסק דין מרשיע. אבל עבור מי שמאמצים את דרכו של השה, העיר היא בית, ותישאר כזו לעולמים.

עם זאת, חשוב להדגיש שאל לנו להונות את עצמנו ולחשוב שהבחירה הזו נעשית פעם אחת ולתמיד, או שירושלים השמיים חופפת באופן מושלם קהילה ארצית כלשהי, או אפילו את כנסייתנו. כל עוד אנו צליינים בהיסטוריה, עיר הקודש תישאר לפנינו מתת והבטחה, ולא קניין. אפילו קהילותינו, מוסדות הדת שלנו, וליבותינו, נושאים עדיין את צלקות החטא והפילוג. תמיד ישנו פיתוי לסגור את עצמנו ב"עיר אידיאלית" שבנינו במו ידינו. לכן ירושלים היורדת מן השמיים לעולם אינה חדלה לרדת: תמיד עלינו לקבלה מחדש, משום שלעולם אין היא מצויה בבעלותנו.

10. עיר לכול: השתכנות בתוך ההיסטוריה מבעד לעיני השה

בסופו של דבר, חזון ירושלים החדשה איננו הזמנה לחמוק מן ההיסטוריה, אלא מדריך לצעידה בתוך ההיסטוריה. הוא מודל, אורח חיים, נקודת ציון ממשית עבור הקהילה הנוצרית ועבור כל מי שהעיר הארצית יקרה לליבו.

לעקרונות שעלו מכל האמור – המושרשות במציאות, ההגנה על הקודש, האוניברסליות של מאור הפנים, עוצמת הענווה, עליונות היחסים על פני הקניין, הצורך בגאולת הזיכרון, הפתיחות לכל האומות – יש השלכות פוליטיות, חברתיות, ובין־דתיות מיידיות. הם מלמדים אותנו:

– שאופייה ההיסטורי של ירושלים מביא עימו מודעות לכך שהעיר היא מולדת לישראלים ולפלסטינים, שאלה ואלה תובעים אותה כבירתם.

- אבל תביעות בלעדיות מנוגדות לייעודה של ירושלים. היא עיר שיש לחלוק בה, היא מקום של מפגש.
- שאין להתעלם בהסכם פוליטי כלשהו מאופייה הדתי של ירושלים. כישלונות העבר ממחישים זאת. עלינו להכיר בכך שהמאפיין המרכזי של עיר הקודש הוא מעמדה כמקום ההתגלות של אלוהים.
  - שההרמוניה בין הקהילות (יהודים, נוצרים, ומוסלמים) הייתה ועודנה השיקוף הארצי של הקשר האינטימי עם אלוהים. פילוגים הם שלילתה.
  - שמוסדות דת נקראים לבצע התחדשות רוחנית מתמדת כדי שלא יעמידו מכשולים בפני הכרת האלוהים והמפגש עם העולם.
  - שהבעלות באדמות ובמקומות קדושים אינה יכולה להיעשות ערך מוחלט. דרושים לנו איוונים חדשים שיביאו בחשבון את צורכיהם החיוניים של הכול, כדי להתגבר על הגיון ההדרה. אפשר למצוא דרכים לחיות בדו קיום, ולכבד זה את מקומותיו של זה.
  - שחובתה וזכותה של הקהילה הבינלאומית לדאוג לירושלים, כי ירושלים שייכת לכולם. לב העולם מצוי בירושלים, ומה שקורה בה נוגע למיליארדי מאמינים.
- הכנסייה הקטנה והחסונה של ירושלים מוצאת עצמה חיה כאן ועכשיו את אורח חיה של ירושלים השמימית: כמקום מקבל, כאור הפסחא המאיר את אפלת הטינה; כבית שדלתותיו פתוחות, ככלי לרפואת העולם. זה חלומה, שליחותה, מתנתה לאנושות.

חלק ג'

השלכות פסטורליות

לאחר שהכרנו במציאות שלנו והרהרנו בעתיד שהופקד בידינו, אנו שואלים את עצמנו כעת: כיצד נוכל לממש כקהילה, כאן ועכשיו, את אורח החיים של ירושלים היורדת מן השמיים? לא מדובר ביישום של תוכנית מופשטת; תחת זאת נצטרך למצוא דרכים להתמלא אור בחיי היום-יום שלנו, בפארוכיות שלנו, במשפחותינו, ובמוסדותינו. הדרך ארוכה ומייגעת, אבל היא היחידה שתוכל להשרות בנו ביטחון.

אל לנו לחשוב שהסכסוך כובל את ידינו. אסור שקשיים ייעשו תואנה לחדול מאהבת הזולת או צידוק לאי עשייה. למעשה, דווקא במקרים אלה חייבת פעילותנו הפסטורלית להיעשות נחושה יותר: לא כדי להיות גיבורים, אלא כדי לפנות מקום לפועלו של האלוהים.

לאור מה שהצגנו עד הנה, אנסה כעת להתוות תחומים פסטורליים אחדים שבהם ברור ששליחות כנסייתנו היא לשמש ביטוי קונקרטי לחזון שאלוהים גילה לנו.

1. חשיבותן העליונה של הליטורגיה והתפילה

ראינו שהיסוד הראשון בעיר היורדת מן השמיים הוא לקבל את עצמה בלי הרף מאת האלוהים, לשמר בחיים את ההכרה בנוכחות האלוהים. חיי הפולחן של הכנסייה – הליטורגיה והתפילה – שומרים על ההכרה הזו ומחדשים אותה. זהו חלק חיוני בשליחות הכנסייה.

ישנו פיתוי דק שחשוב להכיר בו: ראיית הליטורגיה והתפילה ככלי, כאמצעי להשגה של משהו אחר – אף אם הוא שלום, קץ המלחמה, פתרונות לבעיות. אבל תפילה איננה אמצעי. היא רגע של אהבה ושל

מפגש עם אלוהים, שבו אנחנו מבקשים לראותו ולהיראות על ידו, כפי שאנחנו עושים כשאנחנו מבקרים את אהובינו. התפילה היא הלב, היא הנשימה. היא שמחזיקה את קהילתנו בחיים כשכל השאר מט לנפול. המתפללים מוצאים ביטחון, אף כשהדבר נראה בלתי אפשרי, כי התפילה אולי אינה משנה הכול ואינה מביאה תוצאות מיידיות ומוחשיות, אבל היא משנה את אופן ההסתכלות שלנו.

עלינו להותיר אפוא את הליטורגיה והתפילה במרכז החיים הקהילתיים שלנו. לא רק תפילות לשלום – שגם אותן יש לקדם – אלא תפילה כאווירה יציבה בחיינו, המעניקה צורה לימינו, לשבועותינו, לקהילותינו.

בהקשר זה אני חושב בפרט על ליטורגיית השעות הקהילתית, על הגייה בכתבי הקודש (לְקָטִיו דִּיווִינָה), על ההשתחויה האוכריסטית: אין אלה מנהגי מומחים, אלא ביטויים פשוטים ועמוקים של תפילת הכנסייה, שביכולתם לטבול את שגרת יומנו – על כל הפחדים והציפיות הגלומים בה – בזיקה חיה עם אלוהים.

יש לקדם גם את הממד הקהילתי והמרפא של סקרמנט הווידוי. לעתים קרובות מדי הוא נחוה כעניין פרטי ומבודד, אבל למעשה הווידוי הוא סקרמנט כנסייתי, שמרפא לא רק את היחיד אלא את הקהילה כולה, ומכונן מחדש את האחוה הפצועה. אם יאורגנו היטב, חגיגות קהילתיות של סקרמנט הווידוי יכולות להעניק למפגש הזה עם רחמי האל את מלוא עוצמתה של לידה מחדש.

ראוי להקדיש תשומת לב מיוחדת גם לסקרמנט הנישואים ולליווי הפסטורלי של משפחות. בתקופה שבה מתערער הביטחון בנאמנות ובהתמדה, ליווי של זוגות נשואים נועד לעזור להם לבנות את ביתם לא על שבריריותם של רגשות אלא על סלע אהבתו של המשיח.

בקצרה: הליטורגיה איננה אוסף של מנהגים, אלא עצם פועלו של המשיח הממשיך לצור את כנסייתו, לרפאה, ולתמוך בה. הבה נהפוך את התפילה

לליבן הפועם של הפארוכיות שלנו, של משפחותינו, ושל בתי הספר שלנו. קהילה שמתפללת אינה בורחת מן המציאות אלא לומדת לחיות אותה תחת מבטו של האל, באור הפסחא הזורח גם כשחשכת הלילה סובבת אותנו. פארוכיות הן אכן הלב הפועם של חיי הקהילה שלנו; שם נערכים הסקרמנטים ונחגגות הליטורגיות.

2. משפחות: כנסיות ביתיות

אם הפארוכיות הן הלב הפועם של חיי הקהילה שלנו, הרי המשפחות הן נשימתה היומיומית. שם נלמדת האמונה, מועברת הלאה, קורמת עור וגידים. שם חווים ילדים חוויות ראשונות של אהבה, סליחה, וביטחון. שם מגבש כל אדם את נקודת המבט שממנה יראה את העולם לכל אורך חייו.

בימים אלה של ספקנות ופחד, יש למשפחותינו שליחות נוספת: להיעשות מעבדות של פיוס, בתי ספר של אנושיות, כנסיות ביתיות.

הבה נחשוב על "טיהור הזיכרון" שעליו דיברנו. היכן הוא יתחיל, אם לא במשפחה? הורים הם המספרים הראשונים של ההיסטוריה. הדרך שבה הם משחזרים את העבר – בארסיות או בכנות, בטינה או בביטחון – מותירה בילדיהם חותם בל יימחה. חינוך הילדים לדו קיום פירושו גם זה: לספר את האמת, ולו גם אמת מכאיבה, מבלי לשדר שנאה. פירושו ללמד שאפשר לזכור סיפור מכאיב מבלי לבקש נקם, שאפשר לִבְכּוֹת את המתים מבלי ליחל למותם של אחרים.

משפחותינו הן המקום הראשון שבו אנו לומדים באופן קונקרטי לפגוש את הזולת: את השכן, החבר ללימודים בן הדת האחרת, העמית לעבודה. אם הורים חיים יחסים של כבוד ופתיחות, ילדיהם לומדים שיחסים כאלה הם אפשריים. אם הורים מדברים בזלזול על השונים מהם, ילדיהם סופגים את הרעל הזה ואז מזריקים אותו אל תוך מבטם על העולם.

ואז תפילה. משפחה שמתפללת יחד, אומר פתגם עתיק, נשארת יחד. אין צורך בנוסחאות סבוכות. הצטלבות ותפילה לפני ארוחות, תפילת ערב קצרה, פתיחת ספר הבשורה וקריאה משותפת בימי ראשון – כל אלה הם מחוות קטנות שיוצרות אווירה, שמזכירות לכולם – ילדים ומבוגרים כאחד – שאלוהים הוא בן בית בין כותלי המעון הזה.

בפרט אני חושב על משפחות נוצריות שבהן בני הזוג משתייכים לזרמים שונים, המקיימות מסורות שונות זו בצד זו. בהקשר שדוחף להפרדה דווקא, משפחות אלה מתבלטות כאות נבואי: הן מעידות שאהבה חזקה יותר ממחיצות, שהמפגש הוא אפשרי, שאחדות יכולה להיבנות מתוך מגוון. אנחנו מציעים להן את תמיכתנו ומביעים את התפעלותנו מהן.

אני יודע היטב שמשפחות נמצאות היום תחת לחץ: המשבר הכלכלי, הפחד מפני העתיד, פיתוי ההגירה, וקשיי היום-יום. משפחות רבות כל כך נאבקות, חשות מותשות ועייפות. אנחנו מביעים את הזדהותנו העמוקה עמן. הכנסייה מבקשת לעמוד לצידן, לתמוך בהן, ולעזור להן לגלות מחדש את יופייה של דרכן.

לכן, המשפחות, אני אומר: אל תרגישו שאתן לבד. הכנסייה איתכן. הפארוכיה היא ביתכן. ודאי איננו יכולים להגיע לכל מקום או לכל אחד, אבל אל תחששו לשתף אותנו בקשיים שלכן, לבקש הדרכה כשהכול נראה קודר. ולעולם אל תשכחו את שליחותכן: אתן עדות האמונה הראשונות של ילדיכן. יותר מן המילים חשובים המעשים. יותר מנאומים – הוויית האהבה.

ולוואי שמרים האם מנצרת, אשר בבית קטן שמרה את פלאי האלוהים ושקלה אותם בליבה, תלווה כל משפחה ומשפחה בהגמוניה שלנו. ולוואי שהיא תלמד את כולנו את אומנות הדאגה והאיחוי, ההמתנה הסבלנית, ואת היכולת לבטוח בהמתנה.

3. בתי ספר: מעבדות העתיד

בתי הספר שלנו הם אולי מן המתנות היקרות ביותר שמעניקה הכנסייה לארץ הזו. דורות של גברים ונשים – נוצרים, מוסלמים, ויהודים – חבשו את ספסלי הלימודים במוסדותינו. אין זה פרט עובדתי גרידא: זו שליחות אמיתית.

היום נקראים בתי הספר שלנו לעשות עוד יותר מזה. הם אינם רק מקומות של הוראה, אלא בתי מלאכה של ממש לאנושיות חדשה. הם מרחבים שבהם אנחנו לומדים לחיות יחד, שבהם השונות אינה מפחידה אלא מעשירה, ושבהם המפגש עם הזולת נעשה הזדמנות לצמיחה במקום לעימות. האפיפיור ליאו ה-14, שציין לאחרונה את יום השנה השישים למסמך של מועצת הוותיקן השנייה *Gravissimum Educationis*, אמר: "חינוך הוא מעשה של תקווה ותשוקה מתחדשת, משום שהוא מבטא את ההבטחה שאנחנו רואים בעתיד האנושות".⁴

בה בעת, בתי הספר נותרים מקומות חיוניים להנחלת התודעה הנוצרית. לדינו חייבים לדעת מי הם, לאיזו היסטוריה הם שייכים, ואיזה אוצר הם נושאים בליבם. על אמונה שאינה מוכרת אי אפשר להעיד. תודעה שברירת נסגרת בפחד, בעוד תודעה איתנה ובוגרת נפתחת למפגש.

הבה נדמיין בתי ספר שמנחילים לא רק ידע אלא גם את היכולת לקרוא בהיסטוריה מחדש בעיניים נקיות מטינה; שאינם מתעלמים מן הסכסוך אלא מטפלים בו בכלים של הבנת הזולת, דיאלוג, וכבוד, ושבהם איכות ההוראה הולכת יד ביד עם איכות היחסים. בתי ספר שבהם תפילה, דממה, והקשבה עוזרות לנוער לקרוא את המציאות בלא פחד, ושבהם מורים ואנשי חינוך לא רק מנחילים תוכן, אלא מעידים על אורח חיים.

4 Leo XIV, Apostolic Letter "Drawing New Maps of Hope" on the occasion of the 60th anniversary of the Conciliar Declaration *Gravissimum educationis*, 28 October 2025, 3.2.

בתי הספר שלנו חייבים להפוך למקום שבו החזון שהתווינו באיגרת זו – ירושלים של שערים פתוחים, של גאולת הזיכרון, ושל התנערות מאלימות – לובש צורה קונקרטיה בשיטת הלימוד ובשגרת אורח החיים. כאן מונח על הכף חלק מכריע מעתיד הארץ הזו.

אני ער לחלוטין לבעיות הכרוניות – ולא הכלכליות בלבד – שמהן סובלים מרבית מוסדות החינוך והאקדמיה שלנו. לאחרונה התעוררה בירושלים סוגיית היתרי הכניסה למורים מבית לחם, שמאיימת קשות על היכולת לשמר את חוסנה של הזהות הנוצרית בבתי הספר שלנו. גם בתחום זה יש לסכסוך הפוליטי השפעה ישירה על חיי הכנסייה, ועלינו לעשות את כל שביכולתנו לעזור למורינו ולתמוך בהם, אך מבלי לשגות באשליות. ימים קשים צפויים לנו בשנים הבאות. אבל דבר אחד בטוח: בענווה ובנחישות, נמשיך להגן על צביונם הנוצרי של מוסדותינו.

תודתי הפנה נתונה להנהלות, למורים, ולכלל חברי הסגל בבתי הספר שלנו. עבודתכם, שתכופות היא תובענית ולא תמיד היא נראית לעין, היא השקעה בעתיד. יום אחר יום אתם בונים את העיר האפשרית שאנו חולמים עליה, עיר שבה דו קיום איננו אוטופיה אלא ניסיון חיים הנרכש מגיל צעיר.

4. בתי חולים ורווחה: עלים מרפאים

יש מקום אחד שבו מאור הפנים, הדיאלוג, והריפוי הם כבר מציאות חיה: מפעלי החסד שלנו. בתי החולים שלנו, המרפאות הקהילתיות, מרכזי קאריטאס, בתי התמחוי, ובתי המחסה. ספר ההתגלות מדבר על עץ החיים שעלוותו משמשת "למרפא הגויים": מפעלי החסד שלנו כמוהם כאותם עלים, הדוממים והדיסקרטיים, אך שבכוחם להביא מזור לכל נזקק מבלי לדרוש תעודת זהות או הצהרת אמונה.

בבתי החולים שלנו יהודים, נוצרים, ומוסלמים נולדים, מטופלים, סובלים, ולפעמים גם מתים אלה בצד אלה. רופאים ואחים בני דתות שונות עובדים

שם כתף אל כתף. במחוות היומיומיות הללו, אהבת האלוהים קונה לה נוכחות וגואלת שסעים שמילים מתקשות לרפא.

כאן הדיאלוג נהיה לבשר. אין צורך בנאומים נמלצים. די במחווה של מי שנותן כתף בעת מצוקה, שמציע כוס מים, שעומד בצד הנוטה למות. במחוות הללו אהבת האלוהים קונה לה נוכחות ומרפאת.

חובתנו הפסטורלית כפולה. ראשית, עלינו לתמוך בנדיבות במפעלים הללו כדי שיוכלו להמשיך במשימתם. הבטחת קיומם השוטף והתפתחותם, ובתוך כך – שימור רוח הפתיחות ומאור הפנים שלהם וקיום רמתם המקצועית ומסירותם, נעשים קשים יותר ויותר. זהו מבחן נוסף שנצטרך להתמודד עימו בשנים הבאות.

שנית, עלינו לתת פומבי למציאויות הללו, כדי להראות שתיתכן דרך אחרת. לעתים קרובות מדי אנחנו מקשיבים רק לקולות השנאה. אנחנו יודעים מעט מדי על המחוות הדוממות הללו, שמקיימות את מרקם חיינו המשותפים.

לכל מי שעובדים במתקני הבריאות והרווחה שלנו – רופאים, אחים ואחיות, מתנדבים, ואנשי מקצוע – שלוחה כאן תודתי העמוקה. אתם עלי העץ הללו, שכבר היום גואלים דומם את נסיבות זמננו. בארץ שבה הכול מפלג, אתם בונים אחדות. בתקופה שבה השנאה צועקת, אתם אוהבים בדממה. עבודתכם יקרה בעיני האלוהים והקהילה.

5. זקנינו: זיכרון חי

ישנו בקהילותינו אוצר שלעתיים איננו מקדישים לו די תשומת לב: הזקנים שלנו. בארץ מזדקנת כשלנו, גם הם נוכחות יקרה שראויה לקשב ולהודיה. סבינו וסבתותינו, זקנינו, הם זיכרונה החי של הכנסייה. הם שרדו מלחמות, חוו תקוות שהתנפצו, סבלו עקירות, וטרחו לבנות מחדש. הם ראו

בהתחלפות של גבולות, דגלים, ושלטונות. אבל הם נשארו במקומותיהם, שימרו את האמונה, והנחילו אותה הלאה, תכופות בדממה, בדיסקרטיות שמאפיינת את מי שלמדו באמת שלמילים יש משקל ושראוי להשתמש בהן בזהירות. היום, רבים מהם חיים לבד. ילדיהם עזבו, ביקשו להם עתיד במקום אחר. משפחות נראות היום מפוצלות יותר מבעבר. בדידותם של הזקנים היא אתגר שעלינו להתבונן בו בעיניים רעננות.

כפי שראינו, בירושלים החדשה יש מקום לכולם. גם למי שאינם יצרניים עוד, גם למי שאינם זריזים עוד, גם למי שזקוקים לעזרה בדברים הפשוטים של חיי היום-יום. בחברה שמודדת ערך באמצעות פריון ויעילות, הם מזכירים לנו שכבוד האדם אינו אובד עם הגיל ושהחיים הם יקרים לא בזכות מעשינו, אלא בזכות מי שאנחנו. החוכמה נולדת מתוך הזמן והתלאות שעברו. גם כאשר מתעוררת תחושת בדידות – כי הילדים רחוקים או כי משפחות התפצלו – הזקנים נותרים אוצר יקר שיש לשמור עליו מכל משמר. "הזקנים עוזרים לנו להעריך את המשכיות הדורות, בזכות סגולתם לאחות את הקרעים".⁵

יתייחדו נא הפארוכיות שלנו כמקומות שבהם ירגישו זקנינו בבית. שבהם לא רק יעזרו להם אלא גם יטו להם אוזן קשבת; לא רק יטפלו בהם אלא גם יאהבו אותם. הבה ניצור הזדמנויות רבות יותר לשהות במחיצתם, ללקט את סיפוריהם, ללמוד מניסיונם. צעירים, משפחות, והכנסייה – כולם זקוקים להם.

לכל זקני ההגמוניה שלנו, אני אומר: תודה לכם. תודה על נאמנותכם הדוממת. תודה על התפילות שאתם נושאים יומם וליל. תודה על הסבלנות שבה אתם נושאים את נטל השנים ואת עול הבדידות. כמוכם כשורשים עמוקים שאינם נראים, אך שמחזיקים את העץ זקוף. בלעדכם הייתה כנסייתנו שברירית יותר.

5 Francis, Post-Synodal Apostolic Exhortation *Amoris Laetitia* on Love in the Family, 19 March 2016, no. 192.

מרים, בערוב ימיה, שמרה בליבה את פלאי האלוהים. הבה נלמד ממנה, ומזקנינו, את אומנות השמירה בלב של פלאי האלוהים וההמתנה הבוטחת לעתיד טוב יותר.

6. צעירים: אומץ ונבואה

אם הזקנים הם זיכרון, הרי הצעירים הם הנבואה. אליהם מתנקזים כל הציפיות, הפחדים, וגם האנרגיות הנמרצות ביותר של קהילותינו. הם ממחישים שלקהילה הזו יש עדיין עתיד.

צעירים היום הם הראשונים שסובלים מהיעדר תעסוקה, מבתים המצויים מחוץ להישג ידם, ומעתיד שנראה כאילו הוא סוגר עליהם. שאלותיהם לגבי שייכותם לארץ הזו ולעתידה הולכות ומתרבות. אבל הצעירים הם גם מי שמעזים, מי שאינם מוותרים על ההתחבטות, ושאינם רואים דבר כמובן מאליו.

לצעירים אני אומר, אם כך: אל תאמינו למי שאומרים לכם שאין כאן עתיד. את העתיד תבנו במו ידיכם, בתבונתכם, באמונתכם. הכנסייה רוצה לעמוד לצידכם. אין באמתחתנו פתרונות מן המוכן, אבל יש בנו ודאות אחת: בלעדכם ייעשה ביתנו עני יותר. אני מפציר בכם להיות נועזים. לא להסתגר מרוב פחד, אלא להתמסר בביטחון לבניית עירנו.

יהיו נא הפארוכיות שלנו מקומות שבהם ירגישו הצעירים בבית. לא רק כנמענים של עשייה אלא כמוביליה. שם יוכלו לבטא את כישרונם, שם לא ישפטו את שאלותיהם אלא יקבלו אותן בברכה, שם יוכלו להתאהב במשיח ובכנסייתו.

ולואי שמרים, העלמה הקדושה רבת ההוד, שהייתה אך נערה כשאמרה בעצמה "כן", תצעד בצידכם ותלמד אתכם את האומץ לומר "הנני".

7. כוהנינו: נקודת משען לקהילה

אני חושב כעת, בתודה, על כוהנינו. הם אלה שיום אחר יום נמצאים בין האנשים, חולקים עימם את הקשיים והתקוות של קהילתנו, חולקים את דבר האלוהים ובוצעים את לחם החיים.

כוהני הפארוכיות שלנו עומדים בחזית. בתקופה המורכבת הזו, מלאת הבלבול והחשדנות, משימתם עדינה ויקרת ערך יותר מאי פעם. הם נושאים על כתפיהם את עול הדאגה הפסטורלית, שואפים לחבר יחדיו רגישויות שונות, להקשיב לכאבו של כל אדם ואדם מבלי ללבות מחלוקת, להיעשות אות של אחדות בנסיבות שלעתים קרובות הן קרועות ומפוצלות.

אני מבקש מכוהנינו לשמש לקהילתנו נקודת משען איתנה וחיונית. לא להיות רק מי שעורכים את הסקרמנטים – משימה חיונית, כמובן – אלא להיות אנשים בעלי יכולת להקשיב, לעודד, ולאחות. ולואי שדבריכם, בימים של מילים שחוקות ולעתים קרובות גם רעילות, יקנו את נימתן של מילות אמון ותקווה. ולואי שנוכחותכם תהיה נוכחות של אחדות ומאור פנים.

אני יודע היטב שבדידות, עייפות, ולעתים גם אי הבנה הן משאות כבדים באמת. אבל יש ביניכם רבים כל כך שממשיכים לתת מעצמם ולא לחסוך, בסבלנות ובנדיבות. תודותי הכנות ביותר, לצד אלה של ההגמוניה כולה, שלוחות לכולכם: על הנאמנות שבה אתם מלווים את קהילתכם, על האומץ שבו אתם ממשיכים, גם במצבים הקשים ביותר, לגלם את נוכחות הכנסייה.

8. החיים המקודשים: שומרי הבוקר

ישנה עוד נוכחות שקטה שמצויה בכל רחבי ההגמוניה שלנו, שתכופות היא חבויה אבל תמיד היא חיונית: זו של הנזירים והנזירות. הם שומרי הבוקר והלילה (ראו ישעיהו כא: 11-12).

בחייהם המסורים לתפילה ולקודש, הם מזכירים לנו מדי יום את קיומם של "שמיים חדשים". בימים שבהם הכול מצטמצם כביכול לאופקים הצרים של הפוליטיקה, של ההישרדות, ושל הפחד, הם מרימים את מבטם ומזכירים לנו שבלעדי אלוהים, כל מבנה אנושי יתמוטט במוקדם או במאוחר. כפי שהזכיר הקדוש יוחנן פאולוס ה-2, עדותם היא עדות נבואית לעליונות האלוהים ולטוב העתידי, שיצמח מתוך הליכה בדרכו של המשיח ואהבה לאחינו ולאחיותינו.⁶

בפרט אני חושב על מנזרינו ועל קהילות הנזורה שכל ייעודן תפילה ושירות בין כותלי המנזר, על מי שחיים ועובדים בשולי הערים, ועל מי שמשרתים בבתי ספר, בבתי חולים, בפארוכיות, ובבתי מחסה. לעתים קרובות נוכחותם מוצנעת ובקושי נראית, אבל היא חיונית. בדממת התפילה ובנאמנות שירותם היומיומי, הם מעידים שהחיים הנוצריים אינם נמדדים ביעילות או בנראות, אלא בנאמנות ובאהבה. בארץ מפולגת כל כך, הם בונים בעצם נוכחותם מודלים של דו קיום אפשרי, החוצה גבולות של שייכות.

בהכרת תודה מיוחדת אני חושב על מי שבחודשי המלחמה הללו קשרו את גורלם בגורל העם. נזירים ונזירות חוו יחד עם הציבור רעב, פחד, והפצצות. כאשר הכול חישב להתמוטט, נוכחותם נעשתה לאות רב עוצמה: אלוהים אינו נוטש את עמו. כשהמוות חישב לגבור, הם המשיכו להתפלל, לשרת, להישאר קרובים לכולם.

מילת הערכה גם למתנדבים הנוצרים אשר למרות המלחמה ממשיכים להגיע לארץ הקודש כדי לשרת בבתי הספר, בפארוכיות, ובמצבי עוני. תודותיי הכנות ביותר לכל הנזירים והנזירות בהגמוניה שלנו: בנאמנותכם השקטה אתם מומחים לחיי אחווה ובנאים של אחדות.

6 Cf. John Paul II, Post-Synodal Apostolic Exhortation *Vita Consecrata* on the Consecrated Life and Its Mission in the Church and in the World, 25 March 1996, no. 85.

אל תרעישו, רק פָּנוּ; אל תבקשו נראות, רק זָרְעו טוב. נוכחותכם היא נבואה חיה בארץ הקודש.

9. דיאלוג אקומני

כיום, כמעט כל המשפחות הנוצריות בהגמוניה שלנו הן מעורבות. ילדינו רשומים לאותם בתי ספר, לומדים מאותם ספרים, וחולקים את אותן עתיד. חיי היום-יום מתעלים באופן טבעי מאוד מעל להבחנות נוקשות בין זרמי אמונה, וממחישים את היכולת לקיים אחווה בין-כנסייתית שאנחנו נקראים לשמרה. בארץ הקודש, הדיאלוג האקומני – או למעשה, הקשר הקונקרטי בין הכנסיות הנוצריות השונות – איננו נתון לבחירה ואיננו מיומנות השמורה למומחים: הוא מציאות פסטורלית יומיומית וממד מכונן של חיי כנסייתנו.

שום כוהן פארוכיאלי אינו יכול ללוות את קהילתו מבלי להביא בחשבון קהילות נוצריות אחרות החיות באותו אזור. שליחותנו מתקיימת בהכרח כחלק ממארג יחסים שדורש כבוד, תיאום, ורצון כן בשותפות.

אחד האתגרים המורגשים ביותר קשור בהבדלים בין לוחות השנה הליטורגיים, ובפרט סביב חג הפסחא. באזורים מסוימים של ההגמוניה, יכול לקרות שבאותם ימים עצמם, קהילה אחת תחגוג את התחייה ואילו אחרת תתחיל את צום הארבעים. זהו מצב מכאיב, במיוחד למשפחות, והוא מאתגר את מצפון הכנסייה זה שנים רבות. דיונים רבים התקיימו בשאלה כיצד לפתור את המצב, ולפעמים אנחנו מתחבטים אם לאמץ במשותף את הלוח הגרגוריאני או היוליאני, בהתאם לנסיבות. האמת היא שאין עדיין פתרון. שום בחירה שתיעשה לא תוכל למלא את כל הצרכים המגוונים של כנסייתנו. על כן, אנחנו נקראים לגשת לאתגר הזה ברוח של סבלנות, לעודד השתתפות הדדית ושיתוף של אחווה, להמשיך להתפלל, ולקוות לדרך שתצמח רק מתוך בשלות משותפת ולא מתוך החלטות מופשטות.

בירושלים, עול הפיצולים בין כנסיות העולם בא לידי ביטוי באופן קונקרטי במיוחד, בעצם בשרן של קהילותינו. ייעודנו אינו רק לשמש כלי לריפוי העיר ותושביה, אלא גם לשאת בחיי היום-יום את הצלב הזה של הכנסייה העולמית, שליבה כאן. אם נצליח יום אחד לעשות כברת דרך משמעותית בתחום זה, הכנסייה העולמית כולה תצא נשכרת.

היחסים בין הכנסיות נחיים לרוב ברוח של אדיבות וכבוד הדדי, הן בדרג המנהיגות הן בחיים הפארוכיאליים. זהו סימן של בגרות שיש לשמרו. ועם זאת, עלינו להכיר בכך שלאחרונה חלה הקשחה בעמדות מסוימות, ובתחומים מסוימים מתגלעות לעתים אי הבנות וצעים מתחים מכאיבים. במצבים אלה ישנו פיתוי להקים מחיצות חדשות ולאמץ את סגנון הדיבור של הזולת. בלא נאיביות, אנחנו נקראים לשמור אמונים לאורח חיים מקבל ולענווה, לשמר נקודת מבט פתוחה וקשובה, מבלי לאבד את זהותנו ואת ההיסטוריה שלנו, ותוך דבקות בייעודנו.

לכן חשוב לטפח הזדמנויות קונקרטיות להיכרות הדדית: חילופי משלחות בין פארוכיות של עדות שונות, פגישות בין כוהנים ואחרים לדאגה הפסטורלית לנועה. רק באמצעות התוודעות אמיתית זה לזה נוכל לגבור על הדעה הקדומה והבורות.

מציאות חיינו דורשת גם שנדבר בקול אחד ויחיד. לא רק בסוגיות חברתיות ופוליטיות, שבהן אנחנו כבר עושים זאת, אלא גם בסוגיות אתיות יסודיות, כמו הגנה על החיים, שוויון בין העמים, דאגה לכבוד האדם, פערים חברתיים וזכויות העניים, ושאר סוגיות שנוגעות לחיי כל איש ואישה.

ליבותינו צריכים לשמור על פתיחות לאוניברסליות, למאור הפנים, ולשאיפת האחדות. בלא תמימות, אך גם מבלי להתייאש. שהרי ההשתדלות הראשונה בשירותנו, ועדותנו הראשונה, חייבות להיות אחדות בתוכנו.

10. דיאלוג בין־דתי: לא אי אלא עיר

כפי שכבר ציינו, הדיאלוג הבין־דתי מצוי היום בקשיים. נוצרים, יהודים, ומוסלמים מתקשים לפגוש אלה את אלה. החשדנות חרצה תלמים עמוקים, ורבים תוהים אם יש עוד טעם להתעקש על הליכה נמשכת באותו הנתב.

אבל דווקא בתקופה קשה כל כך, דיאלוג איננו גחמה של מעטים, וגם לא אפשרות אחת מני רבות: אלא הוא צורך חיוני. גורלותינו שזורים זה בזה. אי אפשר לבנות עתיד לבדנו, וגם לא לדמיין חיים משותפים המתעלמים מן הזולת. כפי שהבהרנו, עבורנו הנוצרים, הדיאלוג איננו אסטרטגיה פסטורלית גרידא, אלא הוא חלק בלתי נפרד מייעודנו וגורלנו, הוא עצם דמותנו ככנסייה.

עם זאת, יש להתקדם כאן צעד נוסף: לעבור מדיאלוג בין אליטות לדיאלוג חי. מפגשים בין מומחים והצהרות רשמיות הם חשובים אבל לא מספיקים. הדיאלוג חייב לחלחל מטה לפארוכיות שלנו, לשכונותינו, ליחסי היום־יום שלנו. עלינו ללמוד לדבר עם הזולת, ולא רק על הזולת; להקשיב באמת לסיפוריו, לסבלותיו, לפחדיו. רק כך נוכל להיחלץ מהלך הרוח שמייחס חשיבות אך ורק לתלאות שעברנו אנחנו.

בתי ספר הם זירה מועדפת לדיאלוג החי הזה. הלכה למעשה, כיתות הלימוד שלנו הן כבר היום מעבדות של דו קיום. כאן אפשר לחנך אנשים צעירים לא רק בהכרת הדתות אלא גם באומנות המפגש, לעזור להם לפתח נקודת מבט ביקורתית שתאפשר להם להתנגד לנרטיב חד־ממדי של שנאה.

מפעלי חסד – בתי חולים, קאריטאס, מרכזי סיוע והקשבה – גם אלה מקומות שבהם מתרחש דיאלוג מדי יום ביומו, תכופות בדממה, מתוך שירות משותף של העניים והחולים. כאן כבר מתרחש "מרפא הגויים" הנזכר בספר ההתגלות, בלי רעש וצלצולים ובלי תנאים.

ואז – הסליחה. אני יודע, זו מילה קשה כעת. אבל אנחנו נוצרים, וישוע הוא אדונה הבלתי מעורער של הסליחה. סליחה אין פירושה שכחה, וגם אין פירושה הצדקה של רשע. פירושה שבירה של שרשרת השנאה ומתן עדות לאפשרות הזו, גם כאשר הדבר נראה בלתי אפשרי. אני יודע שהדבר עשוי להיראות נאיבי. אבל זו שליחותנו. אני יודע שזו חתירה נגד הזרם. אבל אל לנו לסגור את עצמנו בפני האפשרות הזו. משימתנו נותרת בעינה, להיות מלח ואור, ליצור הזדמנויות לאמון, גם כאשר נדמה שמילים לא יספיקו.

1.1 נגד תרבות האלימות

ראינו שלירושלים החדשה לא ייכנסו "כל אוהב שקר ועושהו", כל אוהבי ועושי האלימות. דחיית האלימות מצידנו צריכה להיות מוחלטת וגלויה. אמרנו זאת פעמים רבות, אבל אין די בכך: עלינו לחיות זאת, ולא רק במעשים אלא גם במילים. אנחנו חיים שקועים בים של מילים אלימות, שהפכו לשפה שגורה. וגם אנחנו הנוצרים עלולים ליפול במלכודת הזו.

מה אפשר לעשות? ראשית, הבה נבחן את מצפוננו במה שנוגע ללשונו. בדרשות, בלימודי האמונה, בתוך משפחותינו: הבה נלמד לקרוא לדברים בשם מבלי לרדד אי פעם את הזולת לכלל אויב. בכל הנסיבות, הזולת תמיד ייוותר אדם שיש לכבדו.

במשפחות, הבה נחנך את ילדינו שלא להשתמש במילות שטנה, שלא לשתף בידיעות שקריות, ולהבחין בין ביקורת לגיטימית לעלבון. בתקשורת שלנו, הבה נשמע דוגמה ומופת: נציג מידע שחותר אל האמת ומטפח הבנה ולא עימות.

אנחנו חשים חסרי אונים אל מול חוק האגרוף. אבל ספר ההתגלות מזכיר לנו שכוחו של אלוהים הוא כוחו של השה: ענווה שאינה נכנעת, אהבה שאינה נסוגה מפני השנאה, וסליחה הפורקת את האויב מנשקו. תהא

זו ה"פוליטיקה" שלנו. האפיפיור ליאו ה-14 מזכיר לנו זאת היטב במסר השלום הראשון שלו: "העולם לא יינצל באמצעות צחצוח חרבות, וגם לא באמצעות שיפוט, דיכוי, או חיסול של אחינו ואחיותינו. הוא יינצל באמצעות חתירה בלתי נלאית להבין, לסלוח, לשחרר, ולקבל את כולם, בלי חישובי תועלת ובלי פחד".⁷

אנו דוחים כל שיתוף פעולה עם תרבות האלימות. אנחנו שומרים אמונים לשה, לא להגיון הכוח. תבוא מאין שתבוא, ותלבש אילו פנים שתלבש, האלימות לעולם איננה נתיב הבשורה.

12. אמון: חתירה הכרחית נגד הזרם

בחלקה הראשון של איגרת זו דיברנו על ספקנות. זהו רגש שכיח בקהילותינו: ספקנות בנוגע למוסדות, לפוליטיקה, למילים, ולפעמים אפילו בנוגע לעתיד. עם זאת, יש להכיר בכך שהספקנות, כאשר היא נעשית גישה קבועה, מובילה בסופו של דבר לידי שיתוק. אנחנו נקראים להגיב לספקנות הזו באמון.

אין זו אופטימיות תמימה או גישה המתעלמת מקשיי המציאות. אמון נוצרי נולד מתוך אמונה והוא בחירה שחותרת נגד הזרם. הוא הידיעה הוודאית שאלוהים לא נטש את ההיסטוריה לכאוס ושהוא נותר קרוב לסובלים, לנרדפים, לדחויים. הוא השכנוע בכך שחיים שהוקדשו וניתנו למען אהבה, לעולם אינם חיים אבודים.

הבה נחשוב על אברהם ושרה. מנקודת מבט אנושית כבר לא היה להם עתיד. אבל אלוהים ביקר אצלם והפקיד בידיהם הבטחה. אמון תמיד מגיע בעקבות ביקור של אלוהים. על כן עלינו להתפלל שהאלוהים ימשיך לבקר בקהילותינו, במשפחותינו, בליבותינו. רק כך תוכל להיות תקווה שלא תיכזב.

7 ליאו ה-14, דרשה במיסה של חג מרים הקדושה, אם האלוהים, יום השלום העולמי ה-59, 1 בינואר 2026.

במונחים קונקרטיים, האמון הזה גורם לנו לקדם ולהבליט את כל היוזמות, האנשים, והמסגרות באזורנו שממשיכים להאמין באחרים ולטפח את אומנות המפגש. אבל לא די ללכת בעקבות מעשי אחרים: אנחנו נקראים לקדם את סגנון הנוכחות הזה בעצמנו, לאמץ בעצמנו את תעוזת האחדות.

יש מי שעשויים לחשוב שמדובר במחוות שוליות, משום ש"דבר לא ישתנה כאן לעולם". אבל גם אם אכן כך יהיה, איננו יכולים לוותר על הסיכוי להשפיע. אנחנו רוצים להיות אותה נוכחות קטנה, ולפעמים טורדנית, שמסרבת לציית לנרטיבים של שנאה, ושבמקום זאת, בענווה ובנחישות, נותנת תוקף לנרטיב משלה: נוצרים אינם שונאים. זו עדותנו, והיא כבר נבואה.

1.3. מאור פנים: נשימת האהבה

מוטל עלינו להתמודד עם הסכנה הסמויה המקננת בכל קהילה, ובפרט קהילה קטנה כשלנו: הסכנה שנסתגר וניעשה מצודה. הפיתוי הוא להגן על מה שנשאר, לשמור על הגבולות, לשמר את הזהות – גישה מובנת, בלי ספק, אבל גם בלתי נוצרית. האהבה שישוע מלמד אותנו אינה יודעת גבולות. כאשר נשאל מהי המצווה החשובה ביותר, הוא קשר לבלי התר בין אהבת האלוהים ואהבת הרע. ורע זה, במשל שלו, הוא שומרני דווקא – זר, אדם שונה, אדם שאיש לא החליף איתו מילה. ירושלים – כפי שראינו – שעריה פתוחים תמיד, ועצם קיומה מותנה במאור פניה.

מאור פנים אין פירושו רק פתיחת השערים למי שמגיעים מבחוץ – למהגרים, לפליטים, לצליינים, לעניים בני דתות אחרות – אלא גם קבלת איש את רעהו בסבר פנים יפות, מעבר להשתייכויות המפלגות בינינו. בהגמוניה שלנו יש לנו קתולים לטינים ומזרחיים, דוברי ערבית ועברית כאחת, שמגיעים ממגוון תרבויות ואומות: פיליפינים, הודים, אסיאתים

בני מדינות אחרות, בני אמריקה הלטינית, אפריקאים, אירופאים. כולנו בני משפחה אחת ולא ארכיפלג של איים.

מאור פנים פירושו לראות בזולת – בכל זולת – לא זר שיש לסבול את נוכחותו אלא מתת. פירושו להניח לשונותם לאתגר אותנו, לאפשר לעצמנו להתעשה. פירושו להתקדם אל מעבר להיגיון של "אנחנו" ו"הם" ולהפנים את היגיון ה"אנחנו" האחד שכולל את כולנו.

אני יודע היטב שבמצב שבו אנחנו שרויים כל זה איננו קל. יש הרבה מאוד פחד. הזהות נראית שברירית. אבל המצפון הנוצרי איננו מבצר שיש להגן עליו; הוא מעיין זורם. המעיין הסגור נעכר. רק מים זורמים נותרים חיוניים, נושאים חיים, כנהר הנובע מליבו של השם.

ולואי שקהילותינו יהיו מקומות שבהם כולם – יהיו אשר יהיו מוצאם, שפתם, תרבותם, או אמונתם – יוכלו להרגיש שמקבלים אותם בברכה, שמקשיבים להם, ושאוהבים אותם. לא כדי לאבד את זהותנו, אלא כדי לחיות אותה במלוא אמיתותה: כאהבה שאינה מדירה איש.

סוף דבר בחזרה לירושלים

הגענו לסוף האיגרת הארוכה הזו. חלקכם, משהגעתם לנקודה זו, אולי מרגישים עייפים או אובדי עצות: נושאים רבים כל כך, אתגרים רבים כל כך, הוראות רבות כל כך. אתם עלולים לחוש מוצפים ולשאול: "איך נוכל לעשות את כל זה?"

התשובה פשוטה: לא נוכל. לבדנו לא נוכל. אבל איננו לבדנו.

למעשה, ישוע המשיח אמר: "כִּי בְּמָקוֹם אֲשֶׁר שָׁנִים או שְׁלוֹשָׁה נְאֻסְפִים לְשֵׁמִי שָׁם אֲנִי בְּתוֹכְכֶם" (מתי יח:20). זה נכון, ואנו עדים לכך: חווינו זאת אפילו בימינו. לכן, אנו מזמינים אתכם שלא "להזניח את התכנסותנו" (ראו איגרת אל העברים י:25). ישוע ממתין לנו בפארוכיות שלנו, בקהילות האמונה שלנו, בקבוצות ובתנועות הכנסייתיות שלנו. השראת רוח הקודש נגישה לנו בחיי היום־יום באמצעות קריאה בכתבי הקודש, תפילה אישית, מפגשים עם אחרים, ושירות העניים. גם אם נתפתה לסגת מפני הסבל והרשע המקיפים אותנו, בפנייתנו לאחרים נמצא את ישוע ואת נחמתו.

דיברנו על דיאלוג אקומני וביחדותי, על דחיית האלימות, על התפילה, על בתי הספר, המשפחות, מפעלי החסד, הנזירים והנזירות, הזקנים, האמון, ומאור הפנים. התוינו חזון: חזון ירושלים השמימית, עיר ששעריה פתוחים תמיד, מוארת בתפארת השם, ושעלי העץ שלה גואלים את עמי העולם.

כעת צריך כל זה עוד לקרום עור וגידים. לא בבת אחת, ולא בגבורה בלתי אפשרית, אלא עקב בצד אגודל: בפארוכיות שלנו, במשפחותינו, במקומות העבודה והמפגש שלנו ועם חברינו. אם נשוב ונקרא בדפים הללו בשלווה, נשתפם עם אחרים, ונדון בהם במגוון הקשרים כנסייתיים

ופסטורליים, וכל זה מתון מתון ושלב אחר שלב, יהיה בכוחם להביא תועלת מעשית להבנה טובה יותר של שליחותנו בארץ הקודש.

כי בסופו של דבר, משענתנו אינה כוחנו שלנו, אלא שמחת הבשורה. שמחה שאינה תלויה בנסיבות, שאינה מתפוגגת גם כשהכול נראה אפוף אפלה. שמחה שנולדת מן הוודאות שהאדון איתנו, שהוא אינו נוטש אותנו, שהוא מלווה אותנו בדרכנו גם בלילות האפלים ביותר, כי הוא קם לתחייה. והוא חי בקרבנו.

הבשורה על פי לוקס מסתיימת בדימוי יפהפה: אחרי עלייתו של ישוע השמיימה, תלמידיו "[חוזרים] לירושלים בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה" (לוקס כד:52). הם נרעשו, הם התמלאו פחד, הם הטילו ספק. אבל בסופו של דבר, הם חזרו מלאי שמחה.

גם אנחנו רוצים לשוב לירושלים היומיומית שלנו – לבתינו, לפארוכיות שלנו, לקהילותינו, למחויבויות השגרה שלנו – באותה שמחה עצמה. לא שמחה תמימה המתעלמת מן הקשיים. אלא שמחת פסחא, היודעת שהאור מביס את החושך, שהחיים גוברים על המוות, שהאהבה פורקת את השנאה מנשקה.

הבה נשוב לירושלים בשמחה. הבה נשוב לחיינו בלהט. הבה נישא בליבותינו את חלומו של אלוהים לעירו, והבה נרשה לחלום הזה להפוך, עקב בצד אגודל, יום אחר יום, לעצם חיינו שלנו.

מרים, אִם האלוהים והכנסייה, מלכת פלסטין וכל ארץ הקודש, פטרונית ההגמוניה שלנו, תלווה אותנו בדרך הזו.

וברכת האלוהים הכול יכול, אב הרחמים, תשרה על כל אחד ואחת מכם.

ירושלים, 25 באפריל 2026

חג מרקוס המבשר

† פיירבטיסטה הקרדינל פיצבאלה

הפטריארך הלטיני של ירושלים

